આદર્શ જૈનોના

આદર્શ સામાયિક

જેણે આત્મા જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું
– શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર

વીરનદી લાલન

ગુર્જર ગ્રન્થરત્ન કાર્યાલય
ગાંધીરોડ અમદાવાદ

: પ્રકાશક
શંભુલાલ જગશી શાહ
ગુર્જર ગ્રન્થરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રોડ અમદાવાદ

આવૃત્તિ ૧ ૧૯૮૯ ૨૫૦૦
આવૃત્તિ ૨ ૧૯૯૦ માં ૧૦૦૦
[સુધારા વધારા સાથે]

મુદ્રકસ્થાન સૂર્યપ્રકાશ પ્રેસ
મુદ્રક મગનલાલ લક્ષ્મીદાસ પટેલ
પાનકોર નાકા અમદાવાદ

પરમ સદ્ગુરુશ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજને—

જેઓ

સસારી અવસ્થામા અગ્રેજી અભ્યાસની
મેટ્રીકની પરીક્ષાના અવસરે સહમિત્ર
રૂપ હતા અને જે સદ્ધર્મના પરમ—
કલ્યાણ રૂપ સામાયિક ચારિત્રમા સુહૃદ
રૂપ સદ્ગુરુ છે અને નિરતર પ્રભુ વીરના
સામાયિકના અનુષ્ઠાનમા પ્રેરણા કરી
તેના પ્રયોગમા ઉત્સાહમા આપી રહ્યા છે,
એટલુ જ નહિ પરતુ જૈન જનતાની
પ્રત્યેક વ્યક્તિમા આ સામાયિકનો પ્રચાર
કરવા અનવરત પ્રોત્સાહન પણ આપી
રહ્યા છે તેમને નમ્રભાવે અર્પણ

卐

અગ્રવચન

ત્રિલોકના શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સામાયિકના પ્રયોગો કરી પરમાત્મ પદ તીર્થંકરપણા સાથે પ્રાપ્ત કર્યું એટલુ જ નહિ પરંતુ સર્વ જીવોનુ અપૂર્વ કલ્યાણ થાય એવો સામાયિક કરવાનો જગત–જનતાને ઉપદેશ કર્યો

એ સામાયિકને પોતાના મનુષ્ય જીવનનો આદર્શ રાખી જુદી જુદી વ્યક્તિઓએ કેવે પ્રકારે આત્મકલ્યાણ સાધ્યા તેના દૃષ્ટાંત આ લઘુ પુસ્તિકામા દર્શાવવામા આવ્યા છે

માટે સામાયિકના સાધક બહેનો અને ભાઈઓએ સામાયિક કરતી વેળા આ ચારિત્રોને વારવાર વાચવા એટલુ જ નહિ પરંતુ દરેક ચારિત્રના નાયકરૂપે પોતાને ધારી એ પ્રયોગો સાધવાથી આત્મા કોઈ અપૂર્વ શાન્તિ નિપજે છે સ્વર્ગનું સુખ અને શાન્તિ દૂર છે અને મોક્ષની તો તેથી પણ દૂર છે તથાપિ એ શાન્તિનો અનુભવ આપણી નજીકમા નજીક આવી રહેલા પોતાના જ આત્મામા છે એવુ અનુભવાય છે

આનંદકુંજ
રાજકોટ
૨૬ ૧૦ ૩૪

સામાયિકપ્રિય વીરચંદ હી
લાધન

આ જ લેખકનુ બીજુ પુસ્તક

ભગવાન મહાવીરના સામાયિકના પ્રયોગો

[આઠ દૃષ્ટાંતો સાથે]

—૫—

— ફક્ત ત્રણ જ અભિપ્રાય —

વિજયરાય કલ્યાણરાય વૈદ્ય [નવી કૌમુદી]

સામાયિક [જિજ્ઞાસુઓને ને વિશેષત જૈનોને પઠનને પાત્ર

મુબઈ સમાચાર

' તેમા સામાયિક સૂત્ર અને જૈનોના આદર્શ સામાયિક રજૂ કરી

અચ્છી રીતે સમજાવવામા આવ્યા છે

પ્રબુદ્ધ

ઉપોદ્ઘાત ખાસ મનનીય છે

— — — —

ક્રમ

આદર્શ જૈનોના આદર્શ સામાયિક

રાજા આ સાભળી આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થાય છે છેવટે ખૂબ જ વિચાર કરીને તેઓ આ બનેને કહે છે કે ચિત્રકાર ! જુઓ, મારો આ લક્ષ્મીવિલાસ મહેલ તેની એક દિવાલ તમને સોંપુ છુ તેના ઉપર મનગમતાં ચિત્રો તમે તૈયાર કરો અને વિચિત્રકાર તરફ ફરીને કહે છે કે વિચિત્રકાર ! આ તેની સામેની જ બીજી દિવાલ તમને સોંપુ છુ તેના ઉપર તમારુ વિચિત્ર તૈયાર કર્યા કરો

ચિત્રકાર તથા વિચિત્રકાર બને મહારાજાની આજ્ઞા માન્ય કરી તેમને કહે છે કે મહારાજા સાહેબ ! અમારુ કામ ફક્ત ૪૮ મિનિટમાં પૂરુ થઈ રહેશે માટે અમારુ કામ જોવાને આપ અવશ્ય તે વખતે પધારશો

મહારાજા ગયા પછી ચિત્રકાર પોતાને સોંપેલી મોટી દિવાલ ઉપર સુંદર વનનો દેખાવ ચીતરવો શરૂ કરે છે તેમાં નાના પ્રકારના વૃક્ષો જેવાં કે જાંબુનાં આંબાનાં દાડમનાં જામફળીનાં મોસંબીનાં ઇત્યાદિ અનેક જાતનાં વૃક્ષો પર્વત તેમાથી નીકળતા પાણીના ઝરા, ઝરામાંથી થની નદી તળાવ અને સરોવર તેમજ રોઝ હરણ વગેરે પશુઓ તથા આકાશમાં ઊડતાં પખીઓ પણ ચીતરે છે

આ પ્રમાણે જ્યારે ચિત્રકાર ચિત્ર ચીતરી રહ્યો છે ત્યારે વિચિત્રકાર ભીત ઉપરના ડાઘાડૂઘી કાઢી, ખાડા ટેકરાવાળી જમીનને બરાબર સરખી કરી હાથમાં એક કોડુ લઈ પોતાનું વિચિત્ર કામ કરી રહ્યો છે

૪૮ મિનિટ પછી મહારાજા સાહેબ, મહારાણી યુવરાજ તેમન મુખ્ય અમાત્ય તથા આઠ હજૂરિયા આ બનેનુ કામ જોવા આવે છે

પ્રથમ બધા ચિત્રકારનું કામ જુએ છે મહારાજા તો વનનું ચિત્ર નિહાળી દિગમૂઢ બની જાય છે અને ભૂતથી આંબા ઉપરનું ફળ તોડવાને યત્ન કરે છે તે વખતે ચિત્રકાર તેમને હસીને કહે છે કે હજૂર ! આ વન નથી પણ વનનું ચિત્ર છે

આ બધુ જોઈ મહારાજા ચિત્રકારની ઉપર ખુશ થાય છે

બીજી દિવાલ ઉપર વિચિત્રકારને કામ સોપ્યુ હતું વચ્ચે પડદો હોવાથી એક બાજુથી તેઓ વિચિત્રકારનું કામ જોવા માટે જાય છે ત્યા વિચિત્રકાર પોતાના હાથમા એક મોટુ કોડુ લઈ દિવાલને ઘસતો જોવામા આવે છે મહારાજાને જોઈ તે પોતાનું કામ બધ કરે છે કોડા વડે ઘસી ઘસીને તેણે ભીંતને એવી બનાવી છે કે જાણે દર્પણ જ ના હોય ! મહારાજા વગેરે દિવાલ જોઈને છક થાય છે દરેકનું પ્રતિબિમ્બ સ્પષ્ટ રીતે દિવાલમા દેખાય છે મહારાજા તથા બીજાઓ આ પ્રતિબિંબ જોવામાં લીન છે ત્યારે વિચિત્રકાર બને દિવાલો વચ્ચે રાખેલો પડદો ખસેડી નાખે છે પડદો ખસતાની વાર જ ચિત્રકારનું આખુય વનનું ચિત્ર વિચિત્રકારની દિવાલ ઉપર પ્રતિબિમ્બિત રૂપે દશ્ય થાય છે

રાજા તથા રાણી તેમજ બીજા આંબાના વૃક્ષ નીચે ઊભેલાં દેખાય છે આ બધું જોઈ રાજા તથા રાણી વગેરે ખૂબ જ આશ્ચર્ય પામે છે

આ પ્રમાણે ચિત્રકાર અને વિચિત્રકારની કળામા જે ભેદ છે તે જ ભેદ જગતના તમામ દર્શનોમા અને તેના અધ્યાત્મવાદમા છે

અધ્યાત્મવાદનો પ્રતિનીધિ વિચિત્રકાર છે અને દર્શનોનો પ્રતિનીધિ ચિત્રકાર છે દર્શન જે દિવાલ ઉપર કામ કરે છે તે મસ્તક છે[1] અને અધ્યાત્મ જે દિવાલ ઉપર કામ કરે છે તે હૃદય[2] છે

જે જીવ ઉપર પ્રમાણે વિચિત્રકારની જેમ હૃદયરૂપી દિવાલ ઉપરથી કષાયરૂપ ખાડા ટેકરાને સાફ કરી વિસમભાવ રૂપી ડાઘાઓને દૂર કરી તેને સરખી કરે છે—સમભાવમા લાવે છે તેને જેમ મહારાજા અને તેની સાથેના બીજા મનુષ્યોના પ્રતિબિંબો ભીંત ઉપર દેખાયા

---

૧ બુદ્ધિ કે જ્ઞાન છે

૨ સમભાવ કે શુદ્ધ પ્રેમ છે દિલોજાની, સુહૃદ્દત્વ-Intimacy છે

તેમ તેને-નિર્મળ હૃદયરૂપી દિવાલ ઉપર[1] આત્મદર્શન થશે અને એ આત્મારૂપી મહારાજ બુદ્ધિરૂપી મહારાણીદ્વારા જીવનરૂપી યુવરાજ દ્વારા, મનરૂપી પ્રધાનદ્વારા, અને આ, ઇંદ્રિયોરૂપી હજૂરિયાદ્વારા પોતે અને પોતાના સાધનોમાં સ્થિર થઈ પોતાનાથી કરાતા ચિત્રોમાં જે ચિત્રકારની ભીંત ઉપર દેખાતા હતા તેમાં મોહ પામશે નહિ પરંતુ સમતાભાવે ઉદયાધીન કર્મમાં અનાસક્ત રહી કર્મને ખપાવી અનંત ગુણાનંદવાળા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશે

આત્મા પોતે સ્વગુણ બાગમાં જ કેવળ રમણ કરતો હોય ત્યારે તેના પગ શુદ્ધ આત્માની ભક્તિ ભાવે પ્રદક્ષિણા કરતા હસ્ત પૂજન કરતા, વાચા સ્તુતિ કરતી, મન શુક્લધ્યાન ધરતું જીવ સ્વગુણોની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરતો બુદ્ધિ પતિવ્રતા સ્ત્રીની પેઠે તેની ચેતના રૂપી પ્રભા ફેલાવતી અને ચેતન સ્વવીર્ય પ્રગટ કરતું માલૂમ પડશે.

[1] નિર્મળ હૃદયદર્પણરૂપી અરીસા ભુવનમાં

૧

મમભાવ સામાયિક

[દમદંત મુનિ]

હર્ષપૂર નામના એક નગરમાં દમદંત નામનો એક ઘણો જ બળવાન રાજા રાજ્ય કરે છે ચારે બાજુ તેની આણ વર્તે છે એક વખત પોતાના પાડોશી મિત્ર જરાસંધ રાજાને યુદ્ધમાં સહાય આપવાને જાય છે ત્યારે તે આ પ્રમાણે પોતાની નગરીમા ગેરહાજર છે ત્યારે હસ્તિનાપુરના રાજા પાડવ કૌરવો હર્ષપુરને જીતી લે છે દમદત રાજા પાછા ફરતા પોતાની નગરીને જિતાયેલી જોઈ પાડવ[1] કૌરવ[2] સાથે યુદ્ધ કરે છે અને તેમા જીત મેળવી તેમને પોતાના નગરમાંથી હાંકી કાઢે છે

ત્યાર પછી કેટલાક વર્ષો સુધી દમદંત રાજા પોતાના નગરમાં સુખે રાજ્ય કરે છે વર્ષાઋતુની એક સધ્યાકાળે તેઓ પોતાના મહેલના ઝરૂખામાં બેઠા છે ત્યારે તેમની નજર પશ્ચિમ દિશામા અસ્ત થતા સૂર્ય તરફ જાય છે–પડે છે

---

૧ રાગ   ૨ દ્વેષ

સંધ્યા બગીચામાં ખીલેલી છે સુંદર રાતા અને સોનેરી રંગોથી આકાશ પથરાઈ રહ્યું છે તે વખતે આકાશમાં નાના પ્રકારના વિચિત્ર વાદળાંના ક્ષણે ક્ષણે પલટાતાં મનોહર રૂપો જોઈ તેઓ ખુશી થાય છે અને એકીટશે તેની સામે જોઈ રહે છે

એટલામાં એકદમ પવન ફુંકાવા લાગે છે અને તે એવા જોરથી તો ફુંકાય છે કે આખુય આકાશ તરત જ વિરૂપ થએલા વાદળાંઓથી છવાઈ જાય છે

આ પ્રમાણે પહેલાં દેખાતાં મનોહર આકૃતિવાળા વાદળાંઓને આવા વિરૂપ વાદળાંઓમાં ફેરવાએલા જોઈ દમદંત રાજા વિચાર ઉપર ચડે છે જેવી રીતે આ દેખાતા મનોહર વાદળાં ક્ષણમાં નાશ પામે છે તેવી જ રીતે આ રાજ્ય મહેલ રિદ્ધિ સિદ્ધિ રાણી અને પુત્રો જે જે રમણીય પદાર્થો ઉપર નજર પડે છે તે શું ક્ષણમાં કાળરૂપ પવનના ઝપાટાથી નાશ પામશે ? શું હું પણ એ કાળરૂપ પવનના ઝપાટાથી નાશ પામીશ ? આવડું મોટું મારું રાજ્ય એ પણ નાશ પામશે ? આ પ્રમાણે વિનાશી વસ્તુનો વિચાર થતા તેની દૃષ્ટિ અંતર તરફ વળે છે અને તેને અંતરમાં રહેલ અવિનાશી આત્માની વીજળીના ચમકારાની જેમ ઝાંખી થાય છે તેથી એ અવિનાશી આત્માનો પૂર્ણ અનુભવ લેવા પોતાનું રાજ્ય યુવરાજને સોંપી સંસાર છોડી શ્રી તીર્થંકર ભગવાનને ઉપદેશેલી ભગવતી સામાયિક રૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે અને આત્મશોધનરૂપ સામાયિક કરતા કરતા તથા વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ હસ્તિનાપુરની ભાગોળે આવી પહોંચે છે ત્યાં શહેરની બહાર કેટલેક અંતરે કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને ઊભા રહે છે

એવામાં ત્યાંથી પાંડવો ઘોડેસ્વાર થઈને પસાર થાય છે અને તેમની દૃષ્ટિ આ ધ્યાનસ્થ મુનિરાજ ઉપર પડે છે ભાવિક હોવાથી તેઓ મુનિરાજની નજદીક આવે છે એક ધ્યાનથી જોતા તેમને

જણાય છે કે પોતાના ઉપર વિજય મેળવનાર એ મહાબળવાન દમ‍ન્ત રાજા છે આથી તેઓ બહુ આશ્ચર્ય પામે છે

'ક્યા એમની રાજ્યરિદ્ધિ અને ક્યા આ મુનિપણુ!' એમ વિચાર કરતા પૂજ્ય બુદ્ધિથી તેમની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, ભક્તિભાવે સ્તુતિ કરી પોતાના બગીચા તરફ જાય છે

થોડીવાર પછી ત્યાથી કૌરવો ઘોડેસ્વાર થઈને પસાર થાય છે તેમની દૃષ્ટિ પણ આ ધ્યાનસ્થ મુનિરાજ ઉપર પડે છે બારિકાઈથી તપાસ કરતા તેમને જણાય છે કે, આ મુનિરાજ તે પોતાને પૂર્વે હરાવનાર દમ‍ન્ત રાજા જ છે આથી તેમનામા વેરભાવ પ્રગટે છે તેથી તેમના તરફ ઇંટો, બિજોરા [ફળ] પથ્થર ઇત્યાદિ ફેંકી તેમની આસપાસ એક મોટો ઢગલો બનાવી દે છે જેથી મુનિરાજ દેખાતા પણ નથી

મુનિરાજ તો આ ઉપસર્ગને શાત ભાવે સહન કરી આત્મ ચિંતનમા ધ્યાનસ્થપણે ઊભા છે

થોડીવારમાં બગીચા તરફથી પાછા વળતા પાડવો ત્યાથી નીકળે છે તેઓ મુનિરાજને જોતા નથી પણ ત્યા જ એક ઇટનો ઢગલો જુએ છે તેથી થોડેક દૂર બેઠેલા ગોવાળને પૂછે છે કે મુનિરાજ ક્યા ગયા? પૂછતા જણાય છે કે, પોતાના ભાઈ કૌરવોએ મુનિરાજની આ સ્થિતિ કરેલી છે તેથી તરત જ મુનિરાજ પાસે આવી ઇંટ, બિજોરા વગેરે દૂર કરી મુનિરાજને આશાતના થયેલી જોઈ અત્યત ખેદ પામી પુન પુન વદન કરી પોતાના નગર ભણી વિદાય થાય છે

દમદત મુનિ તો પોતાના ધ્યાનમા જ ઊભા છે તેઓને નથી થતો પાડવો ઉપર રાગ કે નથી થતો કૌરવો ઉપર દ્વેષ તેઓ તો વિચાર કરે છે કે પાડવોએ જે વદન કર્યું–પૂજન કર્યું તે વદન–પૂજન મારુ નથી થયુ પરતુ મારા યશનામકર્મનું ફળ મને મળ્યું

મુનિરાજ આહાર લઈ પાછા વળ્યા એટલે તેમના વૈરાગ્યને ધન્યવા૰ આપનો સોની દુકાનમાં પાછો આવ્યો અને જ્યાં બેસવા જાય છે કે તરત જ તેની નજર પોતે ઘડીને મૂકેલા જવ તરફ ગઈ ત્યાં તેણે એકે જવ ન જોયો 'જવ બધા ક્યાં ગયા ? એમ વિચા રતા વિચારતાં ચારે બાજુ તે જોઈ વળ્યો મે આ૰ા અવગા તો નથી કરાય મૂકી દીધાને !' એમ વિચારી ફરી વખત આખી દુકાન ફેંદી વળ્યો પણ ક્યાંય જવ જણાયા નહિ

ત્યારે જવ બધા ગયા ક્યાં ? હજુ મુનિરાજને વહોરાવીને ાાવું છુ એટલી જ વારમાં કોણ ઉપાડી ગયું ! બીજું તો કોઈ .ાવ્યું નથી ત્યારે પછી ક્યાં જાન ?' આમ વિચાર કરતા કરતા તેની વિચાર શક્તિ બૂઠી બની તે બોલ્યો જરૂર ! સોનું દેખી મુનિવર ચળ્યા ! એ વૈરાગી તો કોઈ પાખંડી જ હોવો જોઈએ એણે જ મારા જવ લીધા છે ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં જે મુનિરાજ માટે થોડીવાર પહેલા પોતાના હૃદયમાં માન ઉત્પન્ન થયું હતું તેને માટે ક્રોધ ઉત્પન્ન થતા વહેમ આવ્યો અને તેની પાસેથી ગમે તે ઉપાયે જવ પાછા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો

એટલામાં મુનિરાજ પાસેના ઘરમાથી વહોરીને પાછા ફર્યા સોનીએ તેમને જોતા જ દુકાન પાસે બોલાવ્યા અને તેમની પાસે જવની માગણી કરી અઘટિત શબ્દો કહેવા લાગ્યો મુનિરાજ આખી વસ્તુસ્થિતિ તરત સમજી ગયા અને કાંઈપણ જવાબ ન આપતા શાંત ઊભા રહ્યા

સોનીને ઊલટો આથી વધારે ક્રોધ ચડવા લાગ્યો તેણે માની જ લીધું કે મારા જવની ચોરી આ મુનિએ જ કરી લાગે છે પરંતુ તેમને તે આટલું આટલું કહેતો હતો છતાં તેઓ તો સોનીને કાંઈ જવાબ જ નહોતા આપતા આથી તેમની પાસેથી જવ ૰ ાવવા માટે ૰ શિક્ષા કરવાનો વિચાર સૂઝયો

થોડીવારમાં તો તેને એક ભયંકર વિચાર સૂઝી આવ્યો મુનિને સૂર્યના પ્રખર તાપમાં ઊભા રાખ્યા અને માથા ઉપર લીલી કસકસતી વાધર બાંધી દીધી પગ તદ્દન ઉઘાડા એટલે અમલ તાપથી ફોલ્લા ઊઠવાની તૈયારી થવા લાગી, અને લીલી વાધર ગરમીને લીધે તંગ થવા લાગી જેમ જેમ વાધર તંગ થતી ગઈ તેમ તેમ મુનિરાજનું મસ્તક વધારે ને વધારે ભીંસાવા લાગ્યું

મુનિરાજ આ પ્રાણાંત અસહ્ય વ(ે)ના મખત તાપમાં શાંતિથી સમભાવે સહન કરી રહ્યા અને સામે ઠંડા છાંયે દુકાનમાં બેસી અંદરથી તસ ચયેલ સોની ' જવ લીધા છે તે આ પાછા લે ' એવા મુનિરાજના જવાબની રાહ જોઈ રહ્યો

× × × ×

આ મુનિરાજનું નામ મેતારજ પૂર્વભવમાં તેઓ શ્રાવસ્તિ નગરીમાં યજ્ઞ ત્ત નામના બ્રાહ્મણ હતા સંસારના માયિક વૈભવપરથી મોહ છૂટી જતા ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, પરંતુ એ ભાગવતી દીક્ષામાં સમભાવ એ પ્રધાન તત્ત્વ છે એવુ સમજવા જતાં કુળમદ તે વખતે તજી ન શકાયો એટલે ત્યાંથી દેવગતિમાં જઈ કુળમદને લીધે આ ભવે તેમને મેતરને ત્યાં-હરિજનને ત્યા નીચ ગણાતા કુળમાં જન્મ લેવો પડ્યો. પૂર્વભવના સંયમના પ્રતાપે-પુણ્યના પ્રબળ બળે તે જ ગામમાં ધનદત્ત નામના શ્રેષ્ઠીને ત્યા તેની સ્ત્રીને તે જ વખતે પુત્રી અવતરવાથી તેમને પુત્ર ન હોવાથી એ જન્મેલ પુત્રીને મેતાર્યના બાપને સોંપી અને તેના બદલામાં મેતાર્યને લીધો ત્યારથી આ મેતાર્ય એ શેઠનો પુત્ર છે એમ ચારે બાજુ ગણાયું

મગધરાજ શ્રેણિકે પોતાની એક પુત્રી મેતાર્યને આપી, અને તેનો લગ્નોત્સવ કેટલાય દિવસ સુધી આખા શહેરમાં ઉજવાયો એક દિવસ સંધ્યાકાળે થતા ઉત્સવના હમેશના નિયમ પ્રમાણે ધનદત્ત શેઠની હવેલી પાસે નાટારંગો થતા હતા ત્યારે બધા નગરજનો સાથે તે જોવાને મેતાર્યની ખરી માતા પણ આવી પહોંચી

મેતારજ અને સર્વે આનંદમાં લીન થયા હતા તે વખતે જ મેતારજ તરફના પુત્રના વાત્સલ્યભાવે તેની ખરી માતાની છાતીમાંથી વાત્સલ્યભાવ સૂચવતી દૂધની ધારાઓ છૂટી માતા સિવાય આટલો સ્નેહ બીજા કોઈનો ન હોય એમ સૌને લાગ્યુ અને આ મેતારજ તે આ આર્દ્રનોજ પુત્ર હોવો જોઈએ એમ સર્વને ખાત્રી થઈ

ભાગ્યોદયે વિહાર કરતા કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી એ નગરમા આવી પહોચ્યા ધનદત્ત શેઠના પુત્રે ત્રિકાળ જ્ઞાની ભગવાન પાસે જઈ આ વાત પૂછી ત્યારે ભગવતે તેનો પૂર્વભવ અથથી ઇતિ સુધી કહી સભળાવ્યો ભગવાનના મુખેથી પોતાનો પૂર્વભવ સાભળતા મેતારજને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને પૂર્વભવમા કુળાભિમાન કરવા બદલ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો

नाहं नारकी नाम, न तिर्यङ् नापि मानुष ।
न देव किन्तु सिद्धात्मा सर्वोऽय कर्मविभ्रम ॥

હુ નારકી નથી, તિર્યંચ નથી મનુષ્ય નથી અને દેવ પણ નથી કારણ કે એ તો બધા કર્મ પુદ્ગલના વિભ્રમો છે મોહને લીધે જ હુ મનુષ્ય છુ બ્રાહ્મણ છુ એવી ભ્રમણાઓ થાય છે વસ્તુત હુ ચારે ગતિનો સાક્ષીરૂપ છુ નિશ્ચયથી તો હુ સિદ્ધાત્મ સ્વરૂપ છુ

આવી વિચારણાથી તરત જ તેણે માતપિતાની અનુજ્ઞા લઈ ચારિત્ર્ય ગ્રહણ કર્યું અને થોડા જ વખતમા મેતાર્ય મુનિવરના નામે પ્રસિદ્ધ થયા

અનુક્રમે વિહાર કરતા કરતા તેઓ રાજગૃહીમા આવી પહોચ્યા અને ઉપર કહેલ સોનીને ત્યાં ગોચરીએ ગયા

× × ×

સોની જવાબની રાહ જોતો બેઠો હતો મુનિરાજ અસહ્ય તાપને ઉઘાડે પગે મહન કરી રહ્યા હતા મસ્તક ફાટી જતું હતું,

છતા સોની ઉપર ક્ષમા અને દયાની ધારા વરસાવી રહ્યા હતા અને વિચારતા હતા 'આ સોની બિચારો અજ્ઞાની માણસ છે અત્યારે તે ક્રોધની ભઠ્ઠીમા સળગી રહ્યો છે જવ લઈ કે જવ લેનારને મારુ ' એવો એણે નિશ્ચય કરેલો છે માટે જો હું એટલુ જ કહીશ કે તારા સોનાના જવ ખાવાના જવ ધારીને આ ઘરના મોભ પર બેઠેલ ક્રૌંચ પક્ષી ચણી ગયુ છે તો આ સોની તરત તેને પકડી મારી નાખ્યા સિવાય રહેવાનો નથી, અને આ તિર્યંચ પક્ષી જેના આત્માની સાથે મારે સમભાવ [સામાયિક] છે તેને જો તે મારી નાખે તો તેનો જીવ મરણુ વેદનાથી રૌદ્રધ્યાન કરી હણુ પણ નીચતર ગતિમા જાય એટલે એકને બદલે ત્રણે પાપના ભાગીદાર થઈએ એ કરતાં તો મારે જ સમભાવમા રહી આ પ્રાણાન્ત કષ્ટ સહન કરી લેવુ યોગ્ય છે ' પોતાનું માથુ ફાટવાની અણીપર છે-પોતાનો જીવ હમણાં જ જશે એમ જાણે છે છતા મેતારજ મુનિ ઉપર પ્રમાણે ચિંતવી સમભાવ રસમા નાહી રહ્યા છે અને ક્ષણે ક્ષણે પોતાની આત્મશુદ્ધિ અનુભવી રહ્યા છે

એટલામા ઉનાળાના પ્રખર તાપથી લીલી વાધર એટલી હદ સુધી સંકોચાઈ કે જેનાથી મુનિરાજની ખોપરી તત્કાળ ફાટી અને તેનો મોટો અવાજ થયો આ અવાજથી પાસે જ છાપરા પર બેઠેલ ક્રૌંચ પક્ષી બીકથી ચરકયુ અને અવાજ કરતું કરતું દૂર ઊડી ગયુ તેની ચરકમા એકએક સોનાનો જવ નીચે પડ્યો

સોની આ જોઈ આભો બન્યો મેતારજ મુનિ તદ્દન નિર્દોષ હતા એ તેને મોડે મોડે સમજાયુ પણ તે સમજે તે પહેલા તો મુનિવર સમભાવે રહી અતગત કેવળી થઈ શુક્લધ્યાને ચડી મુક્તિ પામ્યા હતા.

સોનીને ખૂબ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો હવે આ પાપમાંથી કયારે છૂટીશ તેનો વિચાર સતત તેના મનને ગુચવવા લાગ્યો આમ પ્રાયશ્ચિત્તથી જ તેના અંત કરણની શુદ્ધિ થતા ભાગવતી દીક્ષા તેણે ગ્રહણ કરી અને તે પણ આત્મસશોધન કરતો કરતો ઉચ્ચ ગતિને વર્યો

૩

સમવાદ સામાયિક

[કાલિકાચાર્ય]

તુરમણી નામની એક નગરીમાં કુંભ નામે એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેની પાસે દત્ત નામનો એક પુરોહિત હતો તેનું આખું ય કુટુંબ–તેની માતા સિવાય વૈદિક વિધિઓમાં સારી પ્રતિષ્ઠા પામ્યું હતું રાજાની પણ સારી મહેરબાની હતી એટલે બુદ્ધિ બળે તે પ્રધાન પદ સુધી આવી પહોંચ્યો હતો.

એ વખતે પ્રજા વેદને માનતી તેને અનુસરનાર એટલે કે મોટા મોટા હોમ કરનાર, પશુઓને મેહારનાર અને પ્રીતિભોજન કરાવનાર લોકપ્રિય ધાર્મિક અને વિદ્વાન ગણાતા

દત્ત કીર્તિનો ભૂખ્યો હતો એટલે તેણે યજ્ઞો કરવા શરૂ કર્યો રાજાની ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી તેને યજ્ઞાદિમાં માનતો કર્યો ચારે બાજુ રાજા અને પ્રજા યજ્ઞ કરવા કરાવવા લાગ્યા દત્તનો તેમાં મુખ્ય હાથ હતો આથી તે યજ્ઞ દત્તને નામે ચારે બાજુ પ્રખ્યાત થયો

યજ્ઞદત્ત પ્રધાનનો ધર્મ ભૂલ્યો અને યજ્ઞો કરાવવાની પોતાની ફરજ છે તેમ સમજી તેની પાછળ ખાઈ પીને મંડ્યો તેની કીર્તિ ચારે બાજુ ફેલાવા લાગી. એટલે એની મહત્વાકાંક્ષા વધી પ્રધાનપદ થી રાજ્યપદ ગ્રહણ કરવાનો વિચાર થયો. પ્રજા પોતાના હાથમાં

હતી સિપાઈ નોકર વગેરે પોતાના હાથમા હતા સોના રૂપાના ઢગના ઘેર પડ્યા હતા એટલે ગમે તે ઉપાયે રાજા થવુ એવો નિશ્ચય કર્યો કારણ કે બધુ સુખ હતુ પણ હજુ તો તે પ્રધાન જ કહેવાતો

એ પાસો તેણે ફેંક્યો અને દૈવવશાત્ તે સવળો પડ્યો કુભ રાજાને પ્રપચ વડે પકડી, કેદ કરી તુરગમા ધકેલી દીધો

હવે યજ્ઞ કરાવવાનુ કામ ધમધોકાર ચાલ્યું રાજા પોતે અને યજ્ઞ કરાવનાર પણ પોતે એટલે શુ બાકી રહે ! જે કોઈ યજ્ઞ કરવાની ના કહે અરે ! તેની વિરુદ્ધ બોલે તેની સપત્તિ ઓહીયાં–મની–જેકુક્ષીની રૂપે લુટાવા લાગી તેમના પ્રાણ હરાવા લાગ્યા

ચારે બાજુ નિર્દોષ પશુઓની ચીસો સભળાવા લાગી આ જોઈ અહિંસાપ્રિય વૃત્તિવાળા લોકોના હૈયા ફફડી ઊઠ્યા હજાની માનુ ચિત્ત ચલાયમાન થયુ પરંતુ રાજાની માતાને જ જ્યા બીક ત્યાં પ્રજાનું શુ ગજુ !

એવામા એક મુનિરાજ આ રાજ્યમા આવી ચડ્યા તેમનુ નામ કાલિકાચાર્ય સંસારાવસ્થામાં તે રાજાના મામા હતા તેઓના આગમનના સમાચાર ચારે બાજુ ફેલાઈ ગયા કાલિકાચાર્યની સંસારાવસ્થાની બહેન આ વાત સાંભળી આનદ પામી અને હવે તેઓ જ મારા પુત્રને અહિંસાનુ ખરુ રહસ્ય સમજાવશે એમ જાણી હર્ષ પામી.

કાલિકાચાર્યે આ શહેરમા ધીમે ધીમે અહિંસક યજ્ઞનો–ભાવ યજ્ઞનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો રાજાને કાને આ વાત પહોંચી પણ પૂર્વના મામાને જઈ ને કહેવાય શી રીતે એ વિચારે તે મૂઝાયો

ક્રમાનુસાર એક વખત તેની માતાએ તેને કાલિકાચાર્યને મળવા જવા કહ્યુ હતુ માતાની આ ઈચ્છાનો ઈન્કાર ન કરી શક્યો.

વિનયને ખાતર તે મામાને મળવા ચાલ્યો પરંતુ તેના રૂવે રૂવે યજ્ઞની વિરુદ્ધ બોલનાર આ મુનિરાજ પર ક્રોધની જ્વાળા સળગી રહી હતી.

ઉપાશ્રયે જઈ પોતાના મામા સામે બેઠો. ક્રોધમા ને ક્રોધમા તે કેટલીકવાર સુધી કાંઈ બોલી શક્યો નહિ મુનિરાજ પણ કાંઈ બોલ્યા નહિ આથી ચારે બાજુ નિરવ શાંતિ પથરાઈ રહી પરંતુ ક્રોધને વશ થએલ દત્ત વધારે વખત શાંત ન રહી શક્યો તેણે આચાર્યને પૂછ્યુ મહારાજ ! મારા સાભળવા પ્રમાણે આપ વિદ્વાન છો શાસ્ત્રજ્ઞ છો તો મને એટલુ જણાવશો કે મારા રાજ્યમા યજ્ઞો થાય છે તેનું ફળ શું ?

દત્ત ! તમે જે યજ્ઞ કરી રહ્યા છો તે યજ્ઞનુ ફળ હિંસા છે અને હિંસા એટલે અધર્મ અને અધર્મનું ફળ નરકગતિ છે એટલે યજ્ઞનું ફળ નરક છે ' આચાર્ય મહારાજે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ યુક્તિ ગમ્ય પ્રમાણવડે નીડરતાથી સમવાદ સામાયિકને નજર સમક્ષ રાખી જવાબ આપ્યો

યજ્ઞદત્તનુ જીવનભરનું અભિમાન આ જવાબથી ભાંગીને ભુક્કો થયુ પોતાની સામે યજ્ઞ વિરુદ્ધ કોઈ પણ બળવાન બોલી ન શકે તેને બદલે આજ જેના બળે પોતે આ બધુ પામ્યો છે તેની જ વિરુદ્ધ એક શસ્ત્રહીન કવચહીન અંગરક્ષક હીન પણ શાંત નિર્ભય અને તેજસ્વી વ્યક્તિને બોલતી જોઈ પોતે પરાભવ ન પામ્યો હોય તેમ લાગ્યું ક્રોધ અને શાંતિ વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ મચ્યુ તેના મનમા થયું કે માતાને ચોખ્ખી ના પાડી અહીં સુધી આવ્યો ન હોત તો કેવુ સારુ ! પણ હવે પરાભવ પામીને જવુ એ ઠીક ન લાગવાથી ફરી વખત પોતાનો આખો સિદ્ધાન્ત ટૂકમાં પતાવી નાખતા પૂછ્યુ

મહારાજ ! હું એ વાત શી રીતે માની લઉં ? હું તો ઊલટો એમ જ કહું છુ કે જેઓ યજ્ઞ નથી કરતા તેઓ દેવોને રીઝવી શકતા નથી અને તેથી તેઓ ધારેલી વસ્તુ મેળવી શકતા નથી. તેનો અર્થ જ એ કે સ્વર્ગ પણ તેમનાથી દૂર રહે છે '

'દત્ત ! તારી વાત છે તો ખરી પણ એ સમજવામા તારી ભૂલ થાય છે હિંસક યજ્ઞથી દેવ રાજી થતા હશે, પરંતુ જેને તું દેવ માની

એઠો છે તે તો ખરુ જોતા દાનવ—અસુર–દૈત્ય–Devil છે હિમક વજ્રેથી એ ગજી થઈ ભૌગિક વસ્તુ પૂર્ણ કરે એ ખરી વાત પરતુ પર પરાએ તો તિર્યંચ કે નરકગતિ તરફ જ એ ખેચી જાય. દેવોને રીઝવવા તો અહિંસક યજ્ઞનું અવનમન જ લેવુ ઘટે ' કાલિકાચાર્યે અમૃત ઝરતી વાણીમા કહ્યુ

'એ વાતની કઈ ખાત્રી આપી શકશો ?' યજ્ઞદત્તે પૂછ્યુ

'ખાત્રી ! અને તે મારે મુખેથી જ જોઈએ છે તો સાભળ આજથી સાતમે દિવસે પ્રાત કાળમા તારા મુખ પર નરકના છાંટા પડશે. તે વખતે તુ સમજી લેજે કે એવા યજ્ઞનું ફળ હિંસા હિંસા એટલે અધર્મ અને અધર્મનું ફળ નરક ' કાલિકાચાર્યે ગભીર ધ્વનિયુક્ત શબ્દોમા જેના આત્માની સાથે સમભાવ છે તેના અને પ્રાણીઓના પણ હિતને ખાતર સત્ય ઉચ્ચાર્યુ

દત્ત એકદમ ઊભો થઈ બહાર આવ્યો ઉપાશ્રયની ચારે બાજુ સિપાઈઓને ગોઠવી દીધા અને સાત દિવસ સુધી ત્યાં ને ત્યા ખડે પગે રહેવાનો હુકમ કર્યો

રાજા મહેલે ગયો અને સાત દિવસ સુધી બહાર ન નીકળવુ એવો નિશ્ચય કરીને સીધો તે ગુપ્ત સ્થળે પહોચી ગયો

પહેલા તો એને એમ જ થયું કે આચાર્યના શબ્દો ખોટાં પાડી તેમને બરાબર સજા કરુ પરતુ ધીમે ધીમે તેનું મન વહેમીલુ થવા લાગ્યુ રખેને ભવિષ્યવાણી સાચી પડે તો ' આવી શકામા જ દિવસો પસાર થવા લાગ્યા એના બૂરા કર્મે દિવસો ગણવામા એ છેતરાયો. એક જ દિવસમા બે દિવસ ક્યારે ગણાઈ ગયા તેનું ભાન તેને ન રહ્યુ અને સાતમા દિવસની સવારે આઠમો દિવસ થયો એમ જાણી નવા ઉત્સાહથી ઘોડેસ્વાર થઈ ફરવા નીકળ્યો

રસ્તામા એ વિચાર કરતો કરતો આગળ વધવા લાગ્યો 'આજે એ જૈન સાધુની બરાબર ખબર લઉ યજ્ઞનું ફળ નરક હોય જ શી

રીતે? વેદમાં પારંગત એવો ૧હું એટલુ પણ ન સમજી શકુ? એ સાધુ કયાં વેદ જાણે છે, નહિ તો એ પણ કહેત કે યજ્ઞનું ફળ સ્વર્ગ સ્વર્ગ અને સ્વ '

અરે પણ આ શુ? ટકનો છોરો મારા મુખ ઉપર ક્યાથી? આજે સાતમો દિવસ કે આઠમો! શુ ત્યારે મારી દિવસની ગણત્રીમા ભૂલ પડી? યજ્ઞદત્તના હોશકોશ ઊડી ગયા અને અશ્વને થભાવી રાખ્યો

આજે બન્યુ હતુ એવુ કે એક માળી વહેલો ઊઠી બગીચામાથી પુષ્પો વીણી દરરોજની જેમ શહેરમા વેચવા ફૂલ વેચવા જતો હતો રસ્તામા શૌચની પ્રબળ ખણસ થવાથી રસ્તાની વચ્ચે જ બેસી ગયો અને પોતાનો એ દોષ છૂપાવવા તેની ઉપર ધૂળ અને ફૂલ ઢાંકી દીધાં એ જ ઢગના ઉપર પવન વેગે દોડયા જતા દત્તના અશ્વનો પગ પડયો અને પવન વગે વેર લેવાના વિચાર કરતા યજ્ઞ દત્તને થભાવ્યો ભવિષ્ય ખરુ પડ્યુ તેણે અશ્વને પાછો ફેરવ્યો અને વિચારવા લાગ્યો શુ મને નરક મળશે? યજ્ઞનું ફળ ત્યારે શુ નરક? વેદ શુ ખોટુ? એ વસ્તુ બને જ શી રીતે? દૈવવશાત્ આ બન્યુ એટલે વેદને ખોટા માનવા? અરે! પણ મારી ભૂલ તો નથી થતીને! આચાર્ય તો જ્ઞાની છે તેમનુ ખોટુ શી રીતે મનાય હવે તો અત્યારે ને અત્યાર જ તેમની પાસે જાઉ અને હિંસક યજ્ઞથી નરક મળતુ હોય તો બીજા તેઓ કહે તેવા યજ્ઞો કરુ કે જેનાથી સ્વર્ગ મળે આમ વિચાર વમળમા ગોથા ખાતો તે ઉપાશ્રયે આવી પહોચ્યો

કાલિકાચાર્ય રાઈ પ્રતિક્રમણુ કરી જ્યા ઊભા થયા કે તરત જ દત્ત ત્યાં જઈ પહોચ્યો આચાર્યને વંદન કરી તેમની સામે બેઠો અને વગર પૂછ્યે તેણે બધી વાત આચાર્યને ઉતાવળથી કહી સભળાવી

---

૧ વેદમા કહ્યુ છે કે स्वर्गकाम पशुमालभेत।
पुनर्वास पशुमालभेत॥

કે આચાર્યે તેને શાંત પાડતા કહ્યુ વત્સ! જિનેશ્વરે કહેલી વાણી અન્યથા થતી જ નથી. તારા જેવા કેટલાય જીવો અજ્ઞાનથી કુશાસ્ત્રનાં વાચનથી ખોટે રસ્તે ચડે છે અને અનર્થ કર્યે જાય છે તેમને ખરો રસ્તો બતાવવો એ અમારો ધર્મ છે જો અમે કોઈ પણ રાજા કે અમાત્યની બીક રાખી સત્યનો ઉપદેશ ન આપીએ તો અમારુ સમતા સામાયિક ખંડિત થાય તેથી મે તને સત્ય વાત કહેલી છે' આચાર્ય મહારાજ શાંત રહ્યા

'ત્યારે તમે એવા યજ્ઞો કરવાના બતાવો કે જેનાથી મને સ્વર્ગ મળે?' યજ્ઞ તે જિજ્ઞાસાથી પૂછ્યુ

વત્સ! ધ્યાન દઈને સાભળ હિંસક યજ્ઞનું ફળ નરક છે એમ અવશ્ય માનજે તે વખતે જ તને મે કહે્યુ કે સુગ્ને-દેવને રાજી કરવા માટે તો અહિંસક યજ્ઞો કરવા જોઈએ એ તને યાદ હશે. તો હવે તેવા યજ્ઞો શી રીતે કરાય તેનો રસ્તો બતાવુ છુ ક્રોધ માન, માયા લોભ કામ મોહ વગેરે વિકારોરૂપી પશુઓ મનુષ્યની તેની ઉત્તમોત્તમ સાત્વિક પ્રકૃતિમાથી તામસી પ્રકૃતિમા ધકેલીને લઈ જાય છે એ વિકારોરૂપી પશુઓનો જેમાં વધ થઈ શકે એવો યજ્ઞ તે સયમ યજ્ઞ-સમભાવ યજ્ઞ-તપ યજ્ઞ-અહિંસક યજ્ઞ છે આ સંસાર એવા વિકારોરૂપી પશુઓથી ખીચોખીચ ભરેલો છે તેથી એવા પશુઓને પકડી પકડીને તુ સંયમ રૂપી યજ્ઞમા હોમ્યા કર તે દ્વારા જ તને ખરી વસ્તુ સમજાશે તને આત્મજ્ઞાન થશે અને છેવટે તુ આત્મોન્નતિ પણ કરી શકીશ' આચાર્યે ધીમેથી પણ અમૃત ઝરતી વાણીમાં કહ્યુ

મહારાજ! જો હિંસક યજ્ઞનું ફળ નરક હોય તો તેનો આટલો બધો મહિમા કેમ ગવાયો છે ' યજ્ઞદત્તે ખૂબ જ વિચાર કરીને વિનયથી પૂછ્યુ

હ્ત! યજ્ઞ કરવા તેમાં મારી કે જૈન શાસનની ના નથી પણ તે મે ઉપર કહ્યા તેવા. વેદમાં પશુવધ કરી યજ્ઞ કરવાનું લખ્યુ છે

તેનો ભાવ તો એવો છે કે આપણી પાશવિક વૃત્તિઓનો એટલે પ્રાણીઓ પરના વિષમ ભાવનો-કષાયોનો વધ કરી તેનો હોમ કરવો એવું નામ ખરો યજ્ઞ તને એ પણ ખબર હશે કે વાવે તેવુ લણે અર્થાત જે જેવુ કામ કરે તે તેવુ ફળ પામે ટૂંકમાં હિંસાનું ફળ હિંસા છે કોઈને મારવાથી જીવ પોતે મરાય છે જીવાડવાથી જીવાય છે અને જ્યારે દરેક જીવને જીવવુ પ્રિય છે ત્યારે તો ધર્મ એ હોઈ શકે કે જેમા સર્વ જીવોને જીવાડી પોતે જીવવુ [Live and Let live] આનું નામ જ સમભાવ. કાલિકાચાર્યની મધુર વાણીથી ઉપાશ્રયમાં શાંતિ પથરાઈ રહી

દત્તની સામેથી અંધકારનો પડદો નીકળી ગયો જૈનધર્મનું-અહિંસાનુ ખરુ રહસ્ય તેને સમજાયુ અને તેથી ત્યાંને ત્યાં જ આચાર્ય સન્મુખ પ્રાણાતિપાત વિરમણનું પહેલું વ્રત અંગીકાર કર્યું

આચાર્યની રજા લઈ તે તરત જ રાજ્યમહેલ આવ્યો દુરગમા પૂરેલ કુંભરાયને પોતાની સમક્ષ લાવી પોતાને હાથે જ બેડી તોડી તેને ભેટ્યો અને આખી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી ફરી વખત તેને ગાદીએ બેસાડ્યો

કુંભરાજાએ પણ પોતાનુ રાજ્ય આ આચાર્યના પ્રભાવથી મળ્યુ એમ મમજી જૈનધર્મ-અહિંસા પ્રધાનધર્મ સ્વીકાર્યો અને દત્ત ઉપર ક્રોધે ન ભરાતા તેને પ્રધાનપદ ઉપર પાછો સ્થાપિત કર્યો

હવે તો આખા શહેરમાં રાજા તરફથી પડહ વાગ્યો કે હિંસક યજ્ઞને બંધ કરી સર્વેએ આજથી અહિંસક યજ્ઞ-કષાયોને યજ્ઞ-કલેશોને યજ્ઞ-પાપનો યજ્ઞ કરવો જે એવા યજ્ઞો વધારે કરે તેને રાજ્ય તરફથી સત્કારવામા આવશે ’

આખા રાજ્યની પ્રજાએ હર્ષથી જૈન ધર્મ અંગીકાર કરી પડહ પ્રમાણે અહિંસક યજ્ઞ કરવા શરૂ કર્યા.

આ પ્રમાણે શ્રી કાલિકાચાર્યે પોતાની નજર સમક્ષ સમવાદ સામાયિક રાખી નીડરતાથી સત્ય વચન કહી દત્ત જેવા મહાન હિંસક યજ્ઞ કરનારને પ્રતિબોધી તેનું હૃદય પલટાવ્યુ, તેથી લોકો ઉપર અનેરી છાપ પડી અને ચારે દિશામાં જૈન શાસનની—સમવાદ સામાયિકની—અહિંસક સત્ય યજ્ઞની પતાકા ફરકી રહી

સર્વ જીવમાં સમભાવ રાખનાર નીડરપણે જ્યારે સત્ય બોલે છે, ત્યારે સત્ય એ આત્માનો ધર્મ હોવાથી સર્વંપર અસર કરી શકે છે सत्यमेव जयति नानृतम् ।

૪

સમાપ્ત સામાયિક

[ચિલાતીપુત્ર]

[ઉપશમ, સંવર અને વિવેક એ લઘુ ત્રિપદીથી દેવગતિ માનવગતિ અને છેવટે મોક્ષગતિ]

પૂર્વાપર વિચાર કર્યા વિના અતિ ઘોર કર્મ કરવામાં પાછું વાળી ન જોનાર દુરાત્મા ચિલાતીપુત્ર પણ આ સમાસ સામાયિક [ઉપરના ત્રણ શબ્દોના દ્રઢ બોધથી] પ્રથમ અશુભ કર્મનો સર્વથા વિચ્છેદ કરી શુભ કર્મથી દેવગતિ પામી અને બાકી રહેલ શુભ કર્મને મનુષ્યગતિમાં વેદી સકળ કર્મનો વિચ્છેદ કરી આત્માના અનંતગુણોને પૂર્ણપણે વિકસાવી મુક્તિનું સ્વરાજ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે તે અહીં જણાવવામાં આવે છે

રાજગૃહી નગરીમાં ધનસાર્થવાહ નામના એક ધનાઢ્ય શેઠ રહે છે તેને ચાર પુત્રો અને એક પુત્રી છે પુત્રીનું નામ સુષુમા છે એ ઉપરાંત તેને ત્યાં ચિલાતી નામની એક દાસી અને તેનો ચિલાતી

નામે પુત્ર છે ચિલાતીપુત્રને આ સુષુમા ઉપર પૂર્વભવનો સ્નેહ છે ૧

---

૧ ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નગરમા યજ્ઞદેવ નામનો બ્રાહ્મણ હતો તે વ્યાકરણ, તર્ક, મીમાસા અને કાવ્ય વગેરે શાસ્ત્રમા પ્રવીણ હતો. તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે મને વાદમા જીતે તેનો હુ શિષ્ય થાઉ કેટલાક વખત સુધી તો બધાય વાદમા તેની જીત થઈ, પરતુ એક વખત ભાગ્યવશાત્ એક જૈન સાધુની સાથે વાદ કરતા તેનો પરાભવ થયો પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે તે જૈન સાધુનો વેશ પહેરી જીતનાર સાધુનો શિષ્ય થઈ રહ્યો, અને ચારિત્ર્ય પાળવા લાગ્યો. પણ જાતિગુણને લીધે તે દેહ અને વસ્ત્રાદિની મલીનતારૂપ મલપરિષહને ન સહી શક્યો એટલે તે વિચારવા લાગ્યો, 'આ માર્ગમા છે તો બધુ સારુ પરતુ સ્નાનનો નિષેધ છે તે મોટુ દુ:ખ છે' આમ મલપરિષહને સહન કરી શકતો નથી છતા ચારિત્રસગની બીકે સ્નાન પણ નથી કરતો એક વખત ગોચરીએ વિહરતા પોતાની સ્ત્રીને ત્યા જ તે જઈ ચડ્યો સ્ત્રીએ મોહથી સ્નેહવશ થઈ પોતાના સસારાવસ્થાના પતિને કામણ કર્યુ

મુનિ વિહાર કરી ત્યાથી બીજે સ્થળે ગયા, પણ કામણને લીધે તેમનુ શરીર ક્ષીણ થવા લાગ્યુ છેવટે અનશન કરી તે દેવલોકમા ગયા પાછળથી તેની સ્ત્રીએ જ્યારે આ સાભળ્યુ ત્યારે પોતાની ભૂલ માટે પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો, અને પોતાના સસારાવસ્થાના પતિ અને પાછળથી થયેલ મુનિની હત્યા કરનાર મને નરકમા પણ જગ્યા નહિ મળે' એવા વિચારથી તરત જ ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, ચારિત્ર પાળી કાળ કરી દેવલોકે ગઈ

યજ્ઞદેવ બ્રાહ્મણનો જીવ દેવલોકમાથી ચ્યવી પૂર્વભવમા ચારિત્રની જુગુપ્સા કરી હતી તેના પ્રભાવે રાજગૃહ નગરમા ધનાવહ શેઠને ત્યા ચિલાતી નામની દાસીની કુક્ષિમા પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો અને તેનુ નામ ચિલાતીપુત્ર પડ્યુ પૂર્વભવની તેની સ્ત્રી દેવલોકમાથી ચ્યવી ચારિત્રના પુણ્ય પ્રભાવે એ શેઠની સ્ત્રી ભદ્રાની કુક્ષિમા પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ આથી જ ચિલાતીપુત્રને આ ભવે સુષુમા ઉપર સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો હતો.

શેઠ તેને પોતાના પુત્ર પ્રમાણે પાળે છે શેઠની પુત્રી અને આ દાસી પુત્ર સાથે રમે જમે છે જેથી દિવસાનુદિવસ આ બન્નેમાં પણ તેમનો સ્નેહ દૃઢ થતો જાય છે

ચિલાતીપુત્ર બહુ તોફાની છે એટલે નગરજનોના બાળક બાળ કીઓને બહુ મારકૂટ કરે છે કંઈક મોટો થતાં નગરવાસીઓને પણ રંજાડે છે ચોરી અને લૂંટફાટ કરે છે અને સર્વ કોઈને અળખામણો થતો જાય છે સામનો કોટવાળ પણ તેના પર બહુ રીસે બળવ છે, પરંતુ શેઠની પ્રભાને લીધે તેને પકડી શકતો નથી

આવી રીતના તેના વર્તનથી કંટાળી શેઠ તેને પોતાના ઘર માંથી બીજા માણસો દ્વારા બહાર કાઢી દે છે ચિલાતીપુત્ર આથી બહુ રીસે ભરાઈ નગર બહારના એક જંગલમાં નાસી જાય છે જંગલની નજીકના પર્વતની ગુફામાં ભરાઈ બેઠેલી એક ચોરની પલ્લીમાં તે પ્રવેશ કરવા પામે છે અને ત્યાં ચૌર્યકળામાં પ્રવીણ બને છે ચિલાતીપુત્ર શરીરે બળવાન છે તેથી એ ચોરની પલ્લીના નાયકના અવસાન પછી પલ્લીનો ઉપરી બને છે

યુવાવસ્થાના તનમનાટને લઈને તેને ઘણી વાર શેઠની પુત્રી સુસુમા યાદ આવે છે આવા કારણથી ચિલાતીપુત્ર પોતાના સાથીઓને સમજાવે છે કે આ રાજગૃહી નગરીમાં એક ધનાઢ્ય શેઠ છે સુસુમા નામની તેમને એક પુત્રી છે આપણે જો એની હવેલીમાં ખાતર પાડીએ તો આપણને ઘણું ધન તેમજ તેની સુંદર પુત્રી પણ મળે તેમ છે એ લૂંટ આવે તેમાંથી ધન તમારા સર્વનું અને શેઠની પુત્રી એ મારી

આવો વિચાર કરી ગાઢ અંધારી રાત્રે ચિલાતીપુત્ર પોતાની ટોળી સાથે નગરમાં પ્રવેશી શેઠનું ઘર લૂંટે છે અને એક ભરવાડ બકરું ઉપાડે તેમ શેઠની પુત્રીને ઉપાડી પોબારા ગણે છે

પ્રભાત થાય છે શેઠને અને તેના પુત્રોને ધન અને સુસુમા લઈ જવાની ખબર પડે છે આથી તરત તેઓ રાજદરબારમાં ખબર

આપે છે અને નગરનો કોટવાલ જે ચિલાતિપુત્રના પૂર્વના અપરાધોથી ખિજાઈ રહ્યો છે તેને ચોરોને પકડવાની આજ્ઞા આપે છે

શેઠ શેઠના પુત્રો કોટવાળ અને કેટલાએક સિપાઈઓ ઘોડેસ્વાર થઈ ચોરોની પાછળ પડે છે કેટલેક દૂર જતા ચોરો અને તેનો નાયક જોવામા આવે છે ઘોડેસ્વારો બહુ નજીક આવી પહોંચતાં ચોરો ધનને નાખી દઈ ઝાડીમા ભરાઇ જાય છે

કોટવાળને શેઠે કહેલું છે કે ચોરો પકડાય ત્યારે ચોરાયેલું ધન તમારુ છે અને મારી પુત્રી તમારે મને સોંપવાની છે આ શરતથી કોટવાળ અને તેના સાથીઓ ધનને લઈ પાછા ફરે છે, પરતુ શેઠ અને તેના પુત્રો સુષુમાને લઈ ને દોડી જતા ચિલાતીપુત્રની પછવાડે જાય છે અત્યત નજીક આવતા ચિલાતીપુત્રને લાગે છે કે હવે હું પકડાઈ જઈશ એવા વિચારથી તરત જ કમરેથી ખડગ કાઢી એક ઘાથી સુષુમાનુ મસ્તક [1]છેદી નાખે છે અને તેનું ધડ પડતું મૂકી માથુ હાથમા લઈ દોડયે જાય છે શેઠ અને શેઠના પુત્રો સુષુમાને જીવતી જોવા પામ્યા પણ વેર લઈ જવા પામ્યા નહિ એથી ખેદ પામી ચિલાતીપુત્રની પછવાડે જવાનુ છોડી દઈ, ધડને અગ્નિદાહ દઈ નગરભણી પાછા ફરે છે

એક હાથમાં સુષુમાનુ મસ્તક અને બીજા હાથમા લોહીથી ખરડાયેલી તરવાર જેના હાથમા છે એવો ચિલાતીપુત્ર જગલોની ઝાડીઓ વટાવી એક પર્વત ઉપર ચડી જાય છે ક્રોધ અને મોહથી અધ થયેલ, ભૂખ અને તાપથી હણાયેલ તે ધૂનમા અને ધૂનમાં ઉપર ચડતાં ધ્યાનમા નિમગ્ન લબ્ધિમાન એક ચારણ મુનિ સાથે અથડાય છે આ અકસ્માતથી મુનિ જાગૃત થાય છે જાગૃત થતા જ ચિલાતીપુત્રનો આ બિભત્સ દેખાવ જોઈ તેના મુખમાથી નીકળી જાય છે કે, અરે! આ શો અધર્મ! ચિલાતી પુત્ર તે વખતે આવેશમા જવાબ આપે છે કે ત્યારે ધર્મ શો છે?

૧ આટલે સુધી આ વાર્તા જ્ઞાતાધર્મકથાના ૧૮મા અધ્યયનને અનુસરતી છે, બાકીની આવશ્યકાદિને અનુસરીને છે

કરે છે આ પશ્ચાત્તાપરૂપ જલથી તેનું ચિત્ત નિર્મળ બનતું જાય છે એટલે તેના અન્તરાત્માનો પ્રકાશ કંઈક બહાર આવે છે તેથી તે નિર્ણય કરે છે કે હવે સ્વપર એટલે પાપને આચરવા જ ન દઉં '

' સર્વ જીવો મારા સમાન છે તો તેઓની વિરાધનાને બદલે આરાધના કરૂં ' આ સર્વ જીવની આરાધનાથી થએલા શુભ કર્મના પુંજને પણ ભેદી જેમ વાદળાની પછવાડે રહેલા સૂર્યની પ્રભાના દર્શન થાય તેમ જ્ઞાનપુંજ એવા આત્માનું પોતાને દર્શન ઉદ્ભવે છે અને એ દર્શનમાં જેમ જેમ સ્થિરતા પામતો તેનો આત્મા સ્વસ્વરૂપસ્થ થતો રહે છે તેમ તેમ તેના આત્મામાં કોઈ એવું સત્ત્વ જાગી ઉઠે છે કે લોહીથી ખરડાએલું પોતાનું શરીર અને તેના ઉપર ચડેલી કીડીઓ તેને ચટકા ભર્યા કરે છે તેનું પણ તેને ભાન રહેતું નથી એટલે કે તે વેદના સહી લે છે

ઉપર જણાવેલા પુણ્યના બળે તે દેવલોકમાં જાય છે ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્યજન્મમાં આવી જાગ્રતની દશા લે છે અહીં પણ સ્વરૂપનું ચિન્તન કરી-વિવેક કરી પર ને આત્મા છે કર્મ અને શરીર પર વસ્તુ છે એવા નિર્ણયમાં સ્થિત થાય છે

જેમ જેમ તે સ્વમાં-આત્મામાં-શુદ્ધાત્મામાં સ્થિર થતો જાય છે તેમ તેનો **ઉપશમ** વૃદ્ધિ પામતો જાય છે એટલે કે **વિવેકયુક્ત ઉપશમ** વડે દ્વેષભાવ સંપૂર્ણ છૂટી જાય છે એટલું જ નહિ પણ જેમ હિમથી વનસ્પતિ બળી જાય છે તેમ તેનો મોહ પણ સર્વથા ક્ષય પામે છે અને તે ક્ષીણમોહની અવસ્થાએ પહોંચે છે

ક્ષણ પછી સત્વર બારમાં રહેલા જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મનો પણ ક્ષય કરે છે-અનન્ત ચતુષ્ટય પ્રગટે છે શુક્લ ધ્યાને ચડે છે અને અન્ત ચૌદમે ગુણસ્થાનકે યોગનિરોધ કરી શાશ્વત આત્મસ્વરૂપમાં-અનન્ત ગુણોની અખંડ પૂર્ણતામાં રહેતો એવો તે આત્મા સિદ્ધિપદને વરે છે

મુનિ ઉપશમ સંવર અને વિવેક એ ત્રણ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતા પોતાની લબ્ધિવડે આકાશમા અદૃશ્ય થાય છે

મે કોઈ વખત આ શબ્દો સાંભળ્યા છે એમ વિચારી ચિલાતીપુત્ર આ વચનત્રયના જાપે ચડે છે એ જાપમા અને જાપમા કેટલોક કાળ ગયા પછી આ ત્રણ પદોમાના કોઈ કોઈ પદ ઉપર વિચાર કરવા લાગે છે પ્રથમ તો વિવેક પદને વિચારે છે અને બીજા બે પદો ઉચ્ચારમા જ રહે છે વિવેક શબ્દ ઉપર તેના વિચાર આવે છે કે આ મારા હાથમાં રહેલુ સુસુમાનુ મસ્તક કેવુ બિભત્સ લાગે છે? આમા તેનુ રૂપ હવે ક્યા છે! આમ વિવેકને લઈને ઉપશમ ઉપર વિચારણા ચાલે છે તેથી હાથમાંથી મસ્તક પડતુ મૂકે છે કારણ કે ઉપશમ પદ અને વિવેક પદનો વિચાર કરતા મોહ શાન્ત થાય છે અને વિવેકથી દેખાય છે કે આ ક્રોધના નિમિત્તભૂત આ તરવારનું પણ શુ કામ છે? એટલે બીજા હાથમાં રહેલી તરવારને પણ પડતી મૂકે છે ઉપશમ અને વિવેકના ઉચ્ચારની સાથે વિચાર પણ હવે વિશેષ વિશેષ થવા લાગે છે અને સંવર પદ આજ સુધી તેનો જાપ ચાલુ રહે છે

હવે અને સ્મરણ થાય છે કે મુનિએ ત્રીજુ પદમા ધર્મ છે એવુ કહ્યું છે, તો સંવર એ શુ છે એનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ ઉપશમ ઉપરની વિચારણા કોમળ થઈ તેમજ ગે ઉપરનો ક્રોધ શમાવે ઉત્પાત કરે છે આમ મોહ અને ક્રોધના નિમિત્તરૂપ રુધિરથી જેના હાથમાંથી પડી ગયા છે વિવેકની ધારાથી જેની જ્ઞાનપ્રભા કાંઈક ઉજ્જવળ થતી જાય છે તેવો ચિલાતીપુત્ર સંવર પદ પર વિચારણા કરવાને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે છે

'મે કેવા પાપ કર્યા? આ! અરે મારી માતના ઉપકારી દીકરીનો મે કેવો અપરાધ કર્યો? એ પાપમાંથી હુ કેમ છૂટું? ઉપકારી માણસો આવો અપકાર? રે શુ કર્યું?' આમ હવે

૫

સંક્ષેપ સામાયિક

[શબ્દ થોડા, અર્થ ઘણો]

વસંતપુરના જિતશત્રુ હવે વૃદ્ધ થયો હતો. આયુષ્યનો વિશ્વાસ ઊઠી ગયો હતો એને થયું કે આ છેલ્લી અવસ્થામાં પણ કંઈક ધર્મ, પુણ્ય કે આત્મસાધન કર્યાં હોય તો કોઈ કાળે તરી જવાય. જિંદગીનો ઘણો ભાગ તો રાજપ્રપંચ યુદ્ધ અને વિલાસમાં વ્યતીત થઈ ગયો હવે એવું શું કામ કરું કે જેથી જીવનના આ અંતિમ દિવસો ઊગી નીકળે?

શાસ્ત્રવેત્તાઓની સલાહ લેવાનો વિચાર કરી, તેણે પોતાના રાજ્યમાં જેટલા શાસ્ત્રીઓ વિદ્વાનો અને પંડિતો હતા તેમને સૌને પોતાની રાજસભામાં આમંત્ર્યા

જિતશત્રુએ કહ્યું મારે હવે આત્મકલ્યાણ સાધવું છે અને સરળ શાસ્ત્રીય માર્ગ બતાવો ’

‘અમારી પાસે શાસ્ત્રોના મોટા ભંડાર ભર્યા છે તમે આજ્ઞા આપો તો એક પછી એક એમ વાંચીએ, અને તમને સમજાવીએ ’ આગેવાન પંડિતે ઉચ્ચાર્યું

જિતશત્રુ એટલો અવકાશ ક્યાથી કાઢે ? અવકાશ હોય તો પણ હવે તે અધીરો બન્યો હતો. એને માત્ર શાસ્ત્રો સાંભળવાનો શોખ ન હતો. એને સિદ્ધાંતો જીવનમા ઉતારવાની તાલાવેલી લાગી હતી

આયુષ્યના અંત સુધી શાસ્ત્રો સાંભળ્યા કરો તમે કદાચ સાંભળી સાંભળીને થાકી જાઓ પણ અમારા ગ્રંથનો આરો ન આવે એટલી શાસ્ત્ર સમૃદ્ધિ અમારી પાસે પડી છે ' બીજા એક પંડિતે પોતાનો શાસ્ત્રવૈભવ દર્શાવવા કહ્યુ

વ્યાકરણ, ન્યાય મીમાંસા સાહિત્યના મહારથી જેવા બીજા ઘણા પંડિતો જેમણે જીવન અધ્યયન—અધ્યાપનની પાછળ અર્પી દીધા હતા અને જેઓ એ વાતનું વાજબી અભિમાન ધરાવતા હતા તેમણે પોતપોતાના વિષયનો મહિમા ગાવા માંડ્યો સૌની આગળ એમના વિષયનુ અપૂર્વ સાહિત્ય હતુ રાજા જેવો જિજ્ઞાસુ મળે અને શાસ્ત્રની કદર થાય એવી ઊંડે ઊંડે વૃત્તિ પણ ખરી

મારી જીવનમુડી ઘણી ખરચાઈ ગઈ ? છેલ્લા દિવસોમાં એ બધા શાસ્ત્રોના નિચોડરૂપ સિદ્ધાંતો સંભળાવો તો જ હું કંઈક પાળવાનો પ્રયત્ન કરુ મને કંઈ એવુ કહો કે જેમાં શબ્દનો આડંબર કે વિસ્તાર ન હોય પણ મૂળ વસ્તુ એમાં સમાઈ જતી હોય.' રાજા જિતશત્રુએ ફરીવાર પોતાનો નિશ્ચય સંભળાવ્યો

સભાના વિદ્વાનો વિચારમાં પડ્યા. રાજાની સ્થિતિની તેઓ કલ્પના કરી શક્યા

પછી સઘળા શાસ્ત્રવેત્તાઓએ પોતાની એક મિજલસ ભરી એમના વિષય અને શ્રદ્ધાને અનુરૂપ એક શ્લોક તૈયાર કર્યો.

કેટલાક દિવસે રાજા જિતશત્રુ પાસે જઈ એમણે એક શ્લોક સંભળાવ્યો

जीर्णभोजनमात्रेय कपिल प्राणीना दयाम् ।
बृहस्पतिरविश्वासम् पचाल स्त्रीषु मार्दवम् ॥

આરોગ્ય વિદ્યાના અભ્યાસીઓએ પોતાનાં વૈદ્યકશાસ્ત્રને નથી મથીને સિદ્ધાંત નિચોડ્યો કે 'જીર્ણ ભોજન કરવું—અર્થાત્ પ્રથમનો કરેલો આહાર બરાબર પચી જાય તે પછી બીજો આહાર કરવો' એ આત્રેય મહર્ષિના શાસ્ત્રનું રહસ્ય છે

કપિલ મતના અનુયાયીઓએ પોતાના શાસ્ત્રોમાંથી એવો સાર તારવ્યો કે 'સર્વ જીવની ઉપર દયા રાખવી' એ કપિલ મુનિનાં વચનોનો પરમાર્થ છે

બૃહસ્પતિના સિદ્ધાંતને માનનારાઓએ કહ્યું કે 'કોઈની ઉપર અધ વિશ્વાસ ન રાખવો' એ ન્યાયશાસ્ત્રનો નિષ્કર્ષ છે

પંચાલના ભક્તોએ કહ્યું કે 'સ્ત્રી જાતિ સાથે નરમાશથી વર્તવું' એ કામશાસ્ત્રનું રહસ્ય છે

પંડિતો પોતે જ લૌકિકાચારમાં મૂઝાયેલા હતા એમને નાકિ કાચાર સિવાય બીજી મહત્ત્વની વસ્તુઓનું ભાન ન હતું તેથી તેમણે 'જીર્ણભોજન' 'જીવદયા' 'અવિશ્વાસ' અને 'મૃદુતા' ના સામાન્ય સિદ્ધાંત ઘણા લાંબા મથનને અંતે તારવ્યા

સામાન્ય પંડિતો પુષ્કળ મહેનત પછી પણ થોડા શબ્દોમાં ગંભીરાર્થવાળી વાત બરાબર કહી શકતા નથી

પરન્તુ જે જિનેશ્વર ભગવાન પોતાના સર્વપ્રમાણ કેવળજ્ઞાનના કિરણોથી લોકાલોકનું વસ્તુસ્વરૂપ જોઈ રહ્યા હોય છે તેઓ તો પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણ અર્થે ત્રિપદી જેવા સક્ષેપ મંત્ર ઉચ્ચારી શકે જ શબ્દોમાં સકળ શાસ્ત્રોના રહસ્યોને ઠાંસી ઠાંસીને ભરી દે છે ગણધર મહારાજાઓ એ 'ત્રિપદી' માંથી દ્વાદશાંગીની રચના કરે છે

જિનેશ્વર ભગવાનની વાણી સક્ષેપમાં હોવા છતાં એમાં ગંભીર અર્થો ગુંથાયેલા હોય છે મનુષ્યો અને દેવો જ નહિ પણ સામાન્ય પ્રાણી પણ ભગવાનની વાણીનો અર્થ સમજી શકે છે

જગતના કલ્યાણ અર્થે જેમણે થોડામાં થોડા શબ્દોની અંદર ગંભીરમાં ગંભીર સત્યો, સરળમાં સરળ માર્ગે નિરૂપ્યા એમનો આપણી પર કેટલો ઉપકાર છે ?

રાજાની આજ્ઞાથી પંડિતોની સભા પણ જે નિષ્કર્ષ ન કાઢી શકે તે જિનેશ્વર દેવો સહેજે સ્વયંસ્ફુર્ણાથી ભવ્ય જીવોને સમજાવે છે ગણધરો, આચાર્યો ઉપાધ્યાયો એના અર્થ સમજાવી સંસારના જીવોને પ્રકાશ આપે છે

અક્ષર થોડા પણ રહસ્ય ઘણું સમજાય એવી રીતે દ્વાદશાંગીનું સારરૂપ જાણવું તે સંક્ષેપ સામાયિક કહેવાય છે[1]

'તેઓ શ્રી સંક્ષેપમાં ઉપદેશે છે કે દ્રવ્યથી વસ્તુ ધ્રુવ [નિત્ય] છે, માટે તમારે શોકરૂપ દ્વેષ કરવાની અગત્ય નથી પર્યાયે અનિત્ય છે માટે તેના પર રાગ કરવો ઘટિત નથી આમ અરાગ અને અદ્વેષરૂપ સમભાવ એ જ મોક્ષ છે'

---

૧ શા રા સુશીલ

૬

અનવદ્ય સામાયિક

[ધર્મરુચિ મુનિ]

આખી ચંપા નગરીમાં ધર્મરુચિ મુનિના ગુણગાન ગવાઈ રહ્યા છે કારણ કે તેમની ધર્મ માટેની અડગ શ્રદ્ધા આચાર પાળવામાં દક્ષતા અને સર્વ જીવોની સાથેનો તેમનો સમભાવ વગેરે ગુણો લોકોને આશ્ચર્યમાં નાખતા હતા

આજે ધર્મરુચિ મુનિ મહિનાભરના ઉપવાસને અંતે મધ્યાહ્ન સમયે લોકો ખાઈ પી પરવાર્યા હશે એમ ધારી શહેરમાં ગોચરીએ નીકળ્યા હતા

એ જ ગામમાં વેદવેદાંગાદિમાં પ્રવીણ એવા ત્રણ બ્રાહ્મણ ભાઈઓ રહેતા હતા તેઓ એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા કે કાંઈ પણ ઉદ્યોગ કર્યા સિવાય બેઠા બેઠા ખાધા કરે તો પણ સાત પેઢી પહોંચે તેટલું ધન તેમની પાસે હતું

તેમણે ત્રણ ભાઈઓએ એવું નક્કી કરેલું કે હમેશાં દરેકે પોતપોતાને ઘેર ન જમતાં વારાફરતી એક બીજા ભાઈને ત્યાં જમવું એકવાર મોટા ભાઈને ત્યાં બીજા ભાઈઓનો જમવાનો વારો

આ ગામે સોમાભાઈની સ્ત્રીનું નામ નાગશ્રી હતું તેનાથી અજાણે ભૂલથી કડવી તુંબડીનું શાક રંધાઈ ગયું હતું, પરંતુ જમી કરીને તેને નાખી દઈશ એમ વિચાર કરી એક બાજુ તેણે ઢાંકી મૂકેલ

મુનિરાજને જૈન કે જૈનેતરનો ભેદ ન હતો એટલે ગમે તે ઘેર જઈ આહાર વગેરે લાવતા તેથી સીધા તેઓ નાગશ્રીને ત્યાં ગોચરીએ ગયા મુનિરાજને આવેલા જોઈ નાગશ્રીએ હર્ષથી આહાર સામગ્રી વહોરાવી અને તેમાં કડવી તુંબડીનું શાક હતું

મુનિરાજે ગોચરીથી પાછા ફરી જે વસ્તુ ગોચરીમાં મળી હતી તે સર્વ આચાર્ય ધર્મઘોષને બતાવી આચાર્યે શાક જોઈને તરત કહ્યું 'આ શાક તો કડવી તુંબડીનું છે એટલે એ વિષપ્રાય છે માટે કોઈ નિર્દોષ સ્થલ જઈ તેને પરઠવી દો'

મહિનાના ઉપવાસી મુનિરાજ શાક પરઠવવાને માટે નગર બહાર ગયા નિર્દોષ જગ્યા શોધી કાઢી ત્યા પાત્ર મૂકયુ પણ પાત્ર મૂકતા મૂકતા ત્યા શાકના બે ત્રણ છાંટા જમીન ઉપર પડ્યા

જોતજોતામા તો એ ભૂમિ ઉપર શાકમાં નાખેલ મસાલા તેમજ તેલના સ્વાદથી કેટલીય કીડીઓ ઊભરાઈ આવી ધર્મરુચિ મુનિવરની દૃષ્ટિ ત્યાં ગઈ અને તેમણે જોયું કે કેટલીક કીડીઓ તે ચાખતા જ તેના ઝેરથી તરફડીને ત્યા તરત મરણ પામતી હતી

આ જોઈને શાક પરઠવવાની તેમની હિંમત ન ચાલી તેમને વિચાર થયો કે આ બે ત્રણ છાંટાઓએ જ જ્યારે આટલી કીડીઓનાં પ્રાણ લીધા ત્યારે આ બધુ શાક પરઠવતા તો કેટલો અનર્થ થાય

આ વિચારે તેઓ ખૂબ મૂઝાયા વિચાર કરતાં કરતા તેમને લાગ્યું આ બિચારી કીડીઓ તેઈન્દ્રિય પ્રાણી છે તેમને નથી બુદ્ધિ કે વિચાર જ્યારે હું પંચેન્દ્રિય છુ મને વિચાર કરવાની પણ શક્તિ છે ત્યારે જો હું આ શાક અહીં પરઠવુ તો તેના સ્વાદથી કેટલા બધા જંતુઓ આકર્ષાઈ તેના જ ઝેરને લીધે મરણ પામે! અને તે મરતા મરતાં રૌદ્ર કે આર્તધ્યાન કરીને!

આથી તેઓ વધારે નીચી ગતિમાં જાય વળી જ્યારથી ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે ત્યારથી તો મારે સર્વ આત્માઓ પછી તે તિર્યંચ હોય કે નારકી હોય દેવ હોય કે મનુષ્ય હોય બધાયની સાથે સમભાવ છે માટે આ શાક મારે જ ખાઈ ને પ્રાણાં દેવા તેના કરતાં મારે જ બાહ્ય પ્રાણ તજવા એ યોગ્ય છે કારણ કે આ અનંત અનર્થો થતા

આમ વિચારતા તેઓએ જ શાક ખાઈ લીધુ અને ઝેરની અસર તત્કાળ તેમની રગેરગમા પ્રસરી ગઈ છતા મુનિરાજે વહોરાવનાર પર ન કર્યો દ્વેષ કે ન કર્યો ક્રોધ તેઓ તો સમભાવે શુક્લધ્યાને ચ ર્યાં અશુભ કર્મોનો નાશ કરી ઉચ્ચ ગતિને વર્યા

આચાર્યને મનમાં વહેમ ગયો જ હતો કે ધર્મરુચિ મુનિ રખેને બીજા જીવ ઉપર સમભાવ હોવાથી તેમજ તે ધર્મના રા ॥ હોવાથી શાક ખાઈ જાય બન્યું પણ તેવુ જ મુનિને આવતા વાર લાગી એટલે તેઓ તેની ખબર કાઢવા ગયાં અને નગર બહાર જતાં જોયુ તો એક બાજુ મુનિનું કલેવર પડ્યુ હતું અને પાસે થોડીક મરેલી કીડીયો પડી હતી મુનિરાજના મુખ ઉપર શાંતિ ઝળકી રહી હતી

આ જોઈ આચાર્ય બધુ સમજી ગયા અને સર્વ વાત પાછળથી ત્યાં આવેલ નાગશ્રી તેમજ પોતાના શિષ્યોને સમજાવી

આચાર્યે પોતાની સાથેના સાધુઓને ઉપદેશ આપતા કહ્યુ સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ રાખનાર આ મુનિવરે પોતાને નિમિત્તે અવદ્ય [પાપ] ન થાય એવુ અનવદ્ય સામાયિક આરાધ્યું છે અને તેમની શાંત મુદ્રા આપણને શિક્ષા આપી રહી છે કે આપણે પણ અનવદ્ય સામાયિકનો ખપ કરવો જોઈએ

૭

પરિજ્ઞા સામાયિક

[પૌદ્ગલિક સૌંદર્યથી આત્મિક સૌંદર્ય પર[1]]

વર્ધમાન નામનું એક નગર છે ધનદત્ત નામનો એક શેઠ ત્યાં વસે છે તેની સ્ત્રીનું નામ ધનવતી છે, ધનધાન્ય અને કીર્તિથી સમૃદ્ધ હોવા છતાં લગભગ વૃદ્ધ અવસ્થાએ પણ પુત્રમુખ સુખનું દર્શન ન પામવાથી તેઓ ખિન્ન રહેવા લાગ્યા કોઈ નિમિત્તિયાના કહેવાથી તે શેઠ એ નગરની ઇલાદેવીની ઉપાસના કરવા લાગ્યા ઘોર તપસહિત ઉપાસનાથી ઇલાદેવી પ્રસન્ન થયા અને વર માગવાનું કહ્યું શેઠે પુત્રપ્રાપ્તિનો વર માગ્યો દેવીના વરના પ્રભાવથી ધનવતીને એક રૂપવાન પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ પુત્રપ્રાપ્તિ ઇલાદેવીના પ્રભાવનું ફળ હોવાથી એ પુત્રનું નામ ઇલાચીપુત્ર[2] એવું રાખ્યું ક્રમે ક્રમે ઇલાચી સોળ વર્ષની તરુણાવસ્થાએ પહોંચ્યો એક દિવસે તે પોતાના મિત્ર સાથે ફરવા નીકળ્યો રસ્તામાં નટનું નાટક થતું

---

૧ જુઓ પરિશિષ્ટ ૨.

૨ ચી એ મરાઠી છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે અને તેનો ગુજરાતી પર્યાય નો છે, એટલે ઇલાચી અર્થાત્ ‘ઇલાનો

હતું નાટક જોવા બન્ને મિત્રો ઊભા રહ્યા નાટક જોતા જોતા ઇલાચીની દૃષ્ટિ નટની રૂપવતી પુત્રી જે ઢોલ વગાડતી હતી તેના ઉપર પડી ઇલાચીને તેના રૂપ ઉપર અત્યંત મોહ થયો અને તેને પરણવાનો મનમા નિશ્ચય કર્યો.

એ કાગની રીસાવાની રીત પ્રમાણે ઘેર આવી બોલ્યા ચાલ્યા વિના એક તૂટેલા ખાટલા ઉપર છાનો સૂઈ ગયો. સાંજ થવા આવી છતા રીસમા અને રીસમા તે ઊઠ્યો પણ નહિ માતાપિતાએ તેને ઘણુ પૂછવા માડ્યું પણ કાઈ જવાબ આપ્યો નહિ તેના મિત્રને બોલાવ્યો અને તેના તરફથી રીસાવાનુ કારણ જાણ્યુ શેઠ અને શેઠાણીએ નટની નીચ જાતિની પુત્રી કરતા સ્વજાતિની સુંદર કન્યા પરણાવવા ઘણું ઘણુ સમજાવ્યો છતાં પુત્ર કોઈ રીતે સમજ્યો નહિ અંતે માતપિતાએ પુત્રની ઇચ્છા પ્રમાણે નટને વિનવ્યો પરંતુ નટે ઉત્તર આપ્યુ કે 'તમારો પુત્ર અમારી કળામાં હોશિયાર થઈ કોઈ રાજાને એ કળા દેખાડી તેનું દાન મેળવી અમારી જ્ઞાતિને પોષે તો મારી પુત્રીને તેની જોડે પરણાવુ' નટની પુત્રીમાં ગાઢ મોહને લઈને ઇલાચીએ એ કઠણ શરત પણ કબૂલ રાખી, અને થોડાક જ કાળમાં નટની કળામા નિષ્ણાત થયો.

નટવા સાથે ગામેગામ ફરતા ઇલાચી બેનાતટ નગરમાં આવી પહોંચ્યો વિવિધ જાતના તે નાટ્યપ્રયોગો શીખ્યો હતો ત્યાંના રાજાને વિનતિ કરી નાટ્યપ્રયોગો જોવા આમંત્રણ કર્યું રાજાએ તેમની વિનતિ સ્વીકારી નિશ્ચિત વખતે નગરજનો રાજ્યાધિકારીઓ રાજા અને રાણી ઇલાચી પુત્રના ખેલો જોવા લાગ્યા જોતા જોતા રાજા અને રાણી સિવાય સર્વે ખૂબ જ આશ્ચર્ય પામ્યા વાંસ ઉપર વિવિધ ખેલો કર્યા પછી ઇલાચીએ નીચે ઉતરી રાજા સહિત સર્વે

નગરજનોને પ્રણામ કર્યાં, ત્યારે રાજાએ કહ્યું 'અમે તમારા ખેલો જોયા નથી તેથી અમને તે ફરીથી દેખાડો '

રાજાને ખેલ નહિ જોવાનું કારણ એ હતું કે નટની પુત્રીના રૂપ ઉપર રાજાને પણ મોહ થયો હતો અને રાણીને ઇલાચીપુત્રના રૂપ ઉપર મોહ થયો હતો રાજા આથી એમ ઇચ્છતો હતો કે વાસ ઉપરથી એ પડે તો નટપુત્રીને મારા અંતઃપુરમા લઈ જાઉં

ઇલાચીએ બીજી વેળા પણ અદ્ભુત ખેલો કર્યાં અને પ્રેક્ષકોના મનરંજન કર્યાં પરંતુ રાજા તો પ્રસન્ન ન જ થયો આથી ત્રીજી વેળા પણ રાજાએ ખેલ નહિ જોયાનું કહ્યું એટલે ઇલાચીએ ત્રીજી વખત વાસ ઉપર આરોહણ કર્યું અને ખેલનો પ્રારંભ કર્યો પણ એટલામા જ વાસ ઉપરથી તેની દૃષ્ટિ શેઠની એક હવેલી જેમા કોઈ શેઠની અત્યંત રૂપવતી શેઠાણી મુનિરાજને મોદક વહોરાવતી હતી તેના ઉપર પડી

ઇલાચી આ શેઠાણીના રૂપની સાથે નટપુત્રીના રૂપની તુલના કરવા લાગ્યો તો જણાયું કે આ તો હંસલીની પાસે કાગડી જેવી છે તેના ઉપર મને શા માટે મોહ થયો ?

પરંતુ મુનિરાજ આ રૂપના અંબાર જેવી મોદક વહોરાવતી સ્ત્રી ઉપર પણ નજર ન નાખતા નીચે મુખે મોદક વહોરતા હતા એટલે ઇલાચીને વિચારણા ઉદ્ભવી કે આ મુનિરાજના હૃદયમા એવું તે કયું સૌંદર્ય હશે કે તે સ્ત્રીના ઉપર તેમની નજર પણ પડતી નથી આમ વિચારણા કરતા અંતર્મુખવૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ મોહનો અંધારો પડદો દૂર થયો અને આત્માનું ભાન થયું કે ત્રણે લોકમાં સુંદરમા સુંદર કોઈપણ વસ્તુ હોય તો તે આત્મા છે ખરું સૌંદર્ય તો આત્માનું આમ આત્મામાં સ્થિર થતા તેને વાસની ઉપર જ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ્યું

આ કેવળજ્ઞાનની જ્યોતિથી તેને જણાયું કે રાજાને પણ નટ પુત્રીના પૌદ્ગલિક રૂપ ઉપર મોહ થયો છે

આ હકીકત જ્યારે રાજાના અને રાણીના જાણવામાં આવી ત્યારે મોહ ઉપર તેમને તિરસ્કાર છૂટ્યો અને આંતરદૃષ્ટિ કરતાં તેઓ ત્રણેયને પણ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ્યું [1]

---

૧ કસ્તુરિ મૃગની નાભિમા કસ્તુરિની સાચી સુગંધી હોય છે અને એ મૃગના દોડવાથી એ સુગંધીનો પ્રવાહ વનના બીજા વૃક્ષો ઉપર પડે છે મોહથી કસ્તુરિ મૃગ એમ સમજે છે કે આ વૃક્ષો સુગંધી છે તેમ મનુષ્ય પણ પોતાનામા રહેલા પરમ સુંદર એવા આત્માને જાણતો નથી અને પૌદ્ગલિક સુંદરતા જે આત્માની પરમ સુંદરતાનો આભાસ માત્ર છે તેના ઉપર મોહી જાય છે એ કલ્પિત મોહ ખસતા આત્માના અનંત ગુણોમાંનો પરમ સુંદરતાનો ગુણ પ્રગટે છે શુદ્ધ જ્ઞાન બળ ને સૌંદર્યનું સ્થાન આત્મા છે તો આત્માથી ઇતર વસ્તુમા મોહ રાખી જીવ શા માટે મુઝાય છે ?

૮

પ્રત્યાખ્યાન સામાયિક[1]

[અમાત્ય તેયલિ[2]]

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના તેરમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના ચૌદમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

"તેયલિપુર નગરમાં કનકરથ નામે રાજા હતો તેને પદ્માવતી નામે રાણી હતી. તથા સામ, દામ ભેદ અને દંડ એ ચારે પ્રકારની રાજનીતિમાં કુશળ એવો તેયલિપુત્ર નામે અમાત્ય હતો

તે નગરમાં મૂષિકારદારક નામે એક સોની રહેતો હતો તેને ભદ્રા નામની સ્ત્રી અને રૂપ યૌવન તથા લાવણ્યમાં ઉત્કૃષ્ટ એવી પોટ્ટિલા નામે પુત્રી હતી

---

૧ જુઓ પરિશિષ્ટ ૩

૨ જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ પૃ ૧૦૪ અનુ૦ શ્રી શ્રી ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ

એકવાર તે પોટ્ટિલા પોતાના આવાસની અગાશી ઉપર પોતાની સખીઓ સાથે સોનાના દડાથી રમતી હતી. તે વખતે અશ્વારૂઢ થઈ, મોટા પરિવાર સાથે અશ્વવાહનિકા માટે નીકળેલા તેતલિપુત્રે તેને દૂરથી જોઈ, તેના રૂપ ઉપર મુગ્ધ થઈને તેણે તેની સઘળી ખાસ હકીકત પોતાના માણસોને પૂછી લીધી અને ઘેર પાછા ગયા બાદ તે સોનીને ત્યાં તેની કન્યાનું માગું કરવા પોતાના માણસો મોકલ્યા તથા કહેવરાવ્યું કે જે શુલ્ક જોઈએ તે લઈને પણ તારી કન્યા મને પરણાવ.

તે સોનીએ ઘણી ખુશીથી આવેલા માણસોના સ્વાગત સાથે મંત્રીનું કહેવું સ્વીકાર્યું અને પોતે જાતે મંત્રીને ઘેર તે વાત કહેવા ગયો. પછી વિવાહાર્થી તેતલિપુત્ર પોટ્ટિલા સાથે એક પાટ ઉપર બેઠા. બન્નેએ સ્નાન કર્યું તથા હોમ કર્યો. ત્યારબાદ કુટુંબીઓને જમાડીને વિદાય કર્યા પછી અમાત્ય તેતલિપુત્ર પોટ્ટિલા સાથે સુખે સુખે રહેવા લાગ્યો.

રાજા કનકરથ રાજ્ય તેમજ અંતઃપુરમાં અત્યંત આસક્ત હતો. તેની એ આસક્તિ એટલી બધી હતી કે પોતાનો એક પણ પુત્ર રાજ્યને લાયક ન રહે તે માટે તે પોતાને થતા દરેક પુત્રના અંગ પ્રત્યંગો છેદી નાખતો. તેની રાણીએ વિચાર કર્યો કે આ રાજા એવો દુષ્ટ છે કે તે મારા એક પણ દીકરાને ગાદીનો વારસ નહિ થવા દે તેથી તેણે અમાત્ય સાથે મળીને પોતાને હવે થનારા એક પુત્રને બચાવી લેવાની ગોઠવણ કરી.

યોગ્ય વખતે રાણીને પુત્ર થયો. અગાઉથી ગોઠવ્યા મુજબ તેણે તે પુત્રને પોતાની ધાવ દ્વારા અમાત્યને ત્યાં છૂપી રીતે મોકલી આપ્યો. તે વખતે પોટ્ટિલાએ એક મરેલી છોકરીને જન્મ આપ્યો હતો. તે છોકરીને છોકરાને સ્થાને રાણી પાસે મૂકવામાં આવી

પોટ્ટિલાએ તેમ કરવાની ઇચ્છા જણાવતા, તે શ્રમણીઓએ તેને શ્રમણોપાસિકાનો ધર્મ મ્હી સંભળાવ્યો પોટ્ટિલાએ તેને સમજીને એનો સ્વીકાર કર્યો હવેથો શ્રાવિકા ધર્મને પાળની પોટ્ટિલા કેઈ સંત કે સતી પોતાને ત્યા આવી ચડે તો ખૂબ આદરથી યોગ્ય ભિક્ષા આપતી સુખેથી રહે છે

એક વાર પોટ્ટિલાને વિચાર આ યો કે હું મારા ચિત્તની શુદ્ધિ માટે હમેશા તે સુવ્રતા આર્યા પાસે રહું તો ઠીક તે માટે તે અમાત્ય તેયતિપુત્રની અનુમતિ લેવા ગઈ

અમાત્યે કહ્યુ

તું આર્યાઓની અંતેવાસિની થવા બાદ જ્યારે કાળ કરીશ ત્યારે જરૂર કોઈ સદ્ગતિમા જઈશ ત્યાથી તું આવીને મને બોધ આપવાની કબૂલાત આપે તો હું તને આર્યાઓની અંતેવાસિની થવાની રજા આપુ ’

પોટ્ટિલાએ તેની તે વાત સ્વીકારી ત્યારબાદ અમાત્ય અને પોટ્ટિલા બ ને સુવ્રતા આર્યા પાસે ગયા પોટ્ટિલાને આગળ કરીને અમાત્યે તે આર્યાને કહ્યુ હે દેવાનુપ્રિયે ! આ પોટ્ટિલા મારી સ્ત્રી છે તે પોતાની ચિત્ત શુદ્ધિ માટે તમારી સહવાસિની થવા ઇચ્છે છે તો હું તમને આ શિષ્યાની ભિક્ષા આપુ છુ તમે તેનો સ્વીકાર કરો

આર્યાએ તેને સ્વીકારીને તથા પ્રવ્રજિત કરીને પોતાના સંઘમાં રાખી તે પોટ્ટિલા અગિયાર અંગોને ભણી અને ઉગ્ર સંયમ તથા તપ આચરતી આચરતી વિશિષ્ટ ચિત્તશુદ્ધિ સાથે રહેવા લાગી. વખત જતા મૃત્યુ સમય નજીક આ યો જાણીને તે તપ અને સંયમમાં વધારે ઉદ્યત થઈ છેવટે કાળ કરીને તે દેવયોનિમા ઉત્પન્ન થઈ

રાજા કનકરથ અવસાન પામ્યો પ્રજાએ તેની પાછળ લૌકિક કાર્ય કરીને તેને સ્થાને હવે કોને રાજા સ્થાપવો એ વિષેનો વિચાર અમાત્ય પાસે મૂકયો અમાત્યે પોતાને ત્યા રહેલા રાજપુત્ર કનક

હે તેયલિ ! આગળ મોટો ખાડો છે પાછળ ગાંડો હાથી ચાલ્યો આવે છે અને બાજુએ ઘોર અંધારું છે વચ્ચે બાણો વરસે છે ગામ સળગ્યું છે અને રણ ધગધગે છે તો હે તેયલિ ! હવે ક્યાં જવું ?'

તેયલિ બોલ્યો જેમ ભૂખ્યાનું શરણ અન્ન છે ત સ્યાનું શરણ પાણી છે રોગીનું શરણ ઔષધ છે અને થાકેલાનું શરણ વાહન છે તેમ જેને ચારે બાજુ ભય છે તેનું શરણ પ્રવજ્યા છે પ્રવ્રજિત થયેલા ક્ષાત હાંત અને જિતેંદ્રિયને કશો ભય હોતો નથી '

દેવે કહ્યું હે તેયલી ! જ્યારે તું આ સમજે છે ત્યારે શા માટે ભય કરે છે ?'

આ સાંભળીને તેયલીને પોતાના પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થયું તેને યા આવ્યું કે પહેલા તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રની પુષ્કલાવતી વિજયમાં, પુંડરીકિણી રાજધાનીમા મહાપદ્મ રાજા હતો ત્યાં તે સાંસારિક ભોગ વિલાસોને છોડીને સ્થવિરોના સંયમ ગ્રહણ કર્યો ત્યાંથી મરીને તે મહા શુક્લ કલ્પમા દેવ થયો હતો અને ત્યાંથી તે અહીં અમાત્ય થયો છે

તેણે નિશ્ચય કર્યો કે હવે પણ તેણે એવા જ પ્રકારના સત સ્થવિરોના સહવાસમાં રહી ચિત્તશુદ્ધિને અર્થે સયમ આદરવો જોઈએ આમ વિચારી તે તેયલિપુરના પ્રમદવન નામના ઉદ્યાનમા જઈને ઉગ્ર સયમી તરીકે રહેવા લાગ્યો આ રીતે સયમ તપ અને ત્યાગપૂર્વક રહેતા રહેતા તે સિદ્ધ શુદ્ધ અને મુક્ત જેવુ જીવન ગાળવા લાગ્યો

હવે રાજા કનકધ્વજને ખબર પડી કે અમાત્ય તેયલિપુત્ર તો ઉદ્યાનમા એક યોગીની પેઠે રહે છે પોતે વિના અપરાધે તેનો અનાદર ર્યો હતો તેથી તે તેની પાસે જઈને વારવાર ક્ષમા માગવા લાગ્યો મંત્રી હવે ભાવી થયેલો હતો એટલે તેણે એ રાજાને સમભાવ પ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો

રાજાએ પણ શ્રમણોપાસકની મર્યાદામાં આવે એટલો ધર્મ સ્વીકાર્યો. પછી તેયલિપુત્ર યોગી સંયમનો ઉપદેશ દેતાને ગામેગામ ફરતો ફરતો અંતે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

હે જંબુ! ચારે બાજુ ભયથી ઘેરાયેલા મનુષ્યો પણ આસક્તિ છોડીને ભાગ્યે જ ધર્માભિમુખ થવાનો પ્રયત્ન કરે છે એ હકીકત આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ ચૌદમા અધ્યયનમાં સમજાવેલી છે જે હું તને કહું છું ' એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા.[1]

---

૧ 'સંસાર ભયથી ત્રાસેલાનું શરણ પ્રવ્રજ્યા છે, અભય એવો તો એક દાંત અને જિતેંદ્રિય હોઈ શકે છે, એ બોધ આપવા માટે અને એ રીતે માણસને ધર્માભિમુખ કરવા માટે અમાત્ય તેયલીની વાર્તા છે માણસને ચેતવણી આપવા માટે અત્યંત દયા ભાવથી દેવો કોકવાર માણસને આફતમાં નાખે છે એ વસ્તુનું સૂચન આ વાર્તામાં છે, એ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચાવું જોઈએ પૂરેપૂરા એકરાગ એવા રાજા અને અમાત્ય વચ્ચે વિરોધ ઉત્પન્ન કરવા પાછળ પોટ્ટિલ દેવનો શુભ હેતુ જ હતો. આ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખીને પણ માણસે વિપત્તિને વધાવી લેવી જોઈએ '

૧ ઉપોદ્ઘાતમાંથી—
દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ

ઉપસંહાર

[પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ]

પોતનપુર નગરમાં પ્રસન્નચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરતો હતો એકદા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા આ નગરમા સમવસર્યા પ્રસન્નચંદ્ર રાજા પણ તેમને વાંદવા ગયો પ્રભુની દેશના સાભળી તેનું મન સંસારથી વિરક્ત થયું અને રાજ્યમા આવી સમારંભ સાથે બાલકુમારને ગાદી ઉપર બેસાડી તેણે ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી

દીક્ષા લીધા પછી અનેક સૂત્રોના પારગામી થઈ શ્રી મહાવીર સ્વામી સાથે એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે વિહાર કરતા તેઓ રાજગૃહ નગરીમાં આવી પહોચ્યા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ એક સ્થાને ઊભા રહી ધર્મધ્યાને ચડયા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આવ્યા છે તેમ સાભળી શ્રેણિક રાજા પોતાના પરિવાર સાથે વાંદવા ચાલ્યો

શ્રેણિક રાજા સાથે પરિવારમા સૌથી આગળ ચાલનારા સુમુખ અને દુર્મુખ નામના બે સેનાનીઓ હતા તેઓ આગળ ચાલ્યા જતા હતા એટલામાં સુદૃષ્ટિ રૂપ સુમુખે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને ધ્યાનમગ્ન

જોતા આ જોઈને તે બોલ્યો અહો ! આવા ધ્યાનમગ્ન મુનિથી પ્રચ્છિત વસ્તુ કે સ્વર્ગ કશુ દૂર નથી' અને તે ચાલતો થયો

પાછળ દુર્દષ્ટિરૂપ દુર્મુખ આવતો હતો તે રાજર્ષિને જોઈને બોલ્યો અરે ! આ તો પોતનપુરનો રાજા પ્રસન્નચંદ્ર છે નાના બાળકની દયા જાણ્યા વગર રાજ્યની ધૂરા વળગાડનાર આ રાજર્ષિ તે શાનો ધર્મી ? આના ગયા પછી મંત્રીઓ બાળરાજાની ગાદી લઈ લેવા માટે બીજા રાજા સાથે મળી ગયા છે ઊલટો આથી આણે તો અધર્મ કર્યો તેની પ્રજા બિચારી દુખી થશે એનુ એને ક્યા ભાન છે' અને તે પણ ચાલતો થયો

પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ આ વાત સાભળી ધ્યાનમાંથી ચ્યુત થયા. પોતે ગ્રહણ કરેલા વ્રતને પણ ભૂલી ગયા અને તેઓ વિચારવા લાગ્યા 'અરે મારા મંત્રીઓ કે જેને વિશ્વાસે મે મારા બાળરાજાને સોંપ્યો તેમણે જ મને દગો દીધો આવા મંત્રીઓ તો શિક્ષા કરવા યોગ્ય છે' આમ વિચારતા આર્તધ્યાન અને છેવટે રૌદ્રધ્યાને ચડ્યા. 'અરે ! મારા અકૃતજ્ઞ મંત્રીઓને ધિક્કાર છે જો આ વખતે હું ત્યા હોત તો તેમને બરાબર શિક્ષા કરત

આ બાજુ શ્રેણિક રાજા ધ્યાનસ્થ પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને ભાવ પૂર્વક નમસ્કાર કરી શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે ગયો અને વિનયથી પૂછ્યુ હે ભગવાન ! અહીં આવતા રસ્તામા મે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને જોતા મે વંદન કર્યુ અત્યારે જો તેઓ કાળ કરે તો કઈ ગતિમાં જાય ?"

સાતમી નરકે ભગવાને ચાતિથી જવાબ આપ્યો

શ્રેણિક રાજા આ સાભળી આશ્ચર્ય પામ્યો 'મારી સાંભળ વામા ભૂલ થઈ હશે એમ સમજી તે શાંત રહ્યા. પરંતુ આવા ધ્યાનસ્થ મુનિ સાતમી નરકે શી રીતે જાય' એ વિચારે મનમાં તે મુઝાયો એટલે થોડીવાર પછી તેણે ફરી પૂછ્યુ હે ભગવા

મે પ્રથમ તમારુ કહેવુ બરાબર સાભળ્યુ ન હતુ એટલે કૃપા કરીને મને કહો કે પ્રસનચદ્ર રાજર્ષિ અત્યારે કાળ કરે તો કયા જાય ?

ભગવાને સ્મિત કરતા જવાબ આપ્યો સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને'

શ્રેણિક આથી વધારે આશ્ચર્યમા પડચો

થોડીવાર પછી દેવદુદુભિના નાદથી આકાશ ગાજી ઊઠ્યુ અને એક પછી એક દેવો નીચે ઊતરવા લાગ્યા

શ્રેણિકે આતુરતાથી ભગવાનને આનું કારણ પૂછ્યુ

ભગવાને કહ્યુ કે હે શ્રેણિક ! જ્યારે તું અહીંઆ આવતો હતો ત્યારે તે જેને વન્દના કરી હતી તે પ્રસનચદ્ર રાજર્ષિને કેવળજ્ઞાન થયુ

શ્રેણિક આથી શકામા પડચો

સર્વજ્ઞ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ શ્રેણિકને શકામા પડેલ જોઈ તેની શકાનુ સમાધાન કરતા કહ્યુ કે શ્રેણિક ! તે જ્યારે રાજર્ષિને વન્દના કરી ત્યારે તો તે આર્ત અને રૌદ્રધ્યાને ચડેલા હતા કારણ કે 'બાળરાજાને મારીને મત્રીઓ રાજ બીજા રાજાને સોપશે' એવુ દુર્મુખના મુખેથી સાભળી તેમને મત્રીઓ ઉપર એકદમ ક્રોધ ચડયો હતો અને તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને પ્રવર્ત્યા હતા આથી તેં જ્યારે મને આવીને પૂછ્યુ કે તે અત્યારે મૃત્યુ પામી કઈ ગતિએ જાય ત્યારે તેથી જ મે એવો જવાબ આપ્યો હતો કે સાતમી નરકે પરતુ પાછળથી મત્રી સાથે યુદ્ધ કરતા કરતા શસ્ત્રવડે તે મત્રીઓને મારવા તૈયાર થયા પાસે એક શસ્ત્ર ન હતું એટલે માથા ઉપરનો મુકુટ મત્રીઓને મારવા માટે લેવા ગયા પરતુ માથે હાથ જતા જ લોચ કરેલો જણાયો આથી એકદમ તેમનામા પરિવર્તન થયુ પોતે ધ્યાનથી ઊતરી પડચા અને સસાર વાસના તરફ ધસડાયા એ બદલ તેમને ખૂબ જ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો ધીમે ધીમે રૌદ્રધ્યાનમાથી આર્તધ્યાનમા અને ત્યાથી શુભધ્યાને ચડતા શુક્લધ્યાને ચડી ગયા પોતાના વ્રતભગ

અ ન પશ્ચાતાપ થતા મોહકર્મના આવરણો દૂર ખમી ગયા અશુભ કર્મોનો નાશ થયો તે વખતે તે મને ફરી વખત પૂછ્યુ કે અત્યારે કાળ કરે તો તેઓ ક્યાં જાય ત્યારે મે જવાબ આપ્યો કે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ત્યાર પછી તરત જ તેમને કેવળજ્ઞાન થયુ અને તેનો ઉત્સવ ઊજવવા દેવતાઓને એકઠા કરવા માટે વગાડાતો આ દુદુભિના સભળાય છે તેમજ દેવો આવતા જતા દેખાય છે

શ્રેણિક ત્યા ગયા ત્યા રાજર્ષિને ભક્તિપૂર્વક વદના કરી

દ્રવ્ય દીક્ષિત પર તુ ભાવે હિંસક પરિણામવાળા થવાથી મનો યોગથી એવા કર્મ વર્ગણાના પુદગલો ગ્રહણ થયા કે સાતમી નારકીએ જો આયુષ્યનો બધ થયો હોત તો ત્યા ગતિ થાત અને અત્યત યાતના ભોગવવી પડત

પરતુ જ્યારે મુકુટ માગવાની તૈયારી કરે છે ત્યારે દ્રવ્યલિંગનુ ચિહ્ન જે મુડન તે તેમને ભાવદીક્ષાનુ સ્મરણ કરાવે છે અને તેથી આલોચના કરતા કરતા રૌદ્રધ્યાન આર્તધ્યાનનો સમૂળગો ત્યાગ કરી ધર્મધ્યાને પશ્ચાતાપ કરી અશુભ કર્મોને નિર્જરી એવા શુભ પુદગલો ગ્રહણ કરે છે કે જેથી સર્વાર્થસિદ્ધની સ્થિતિ લાવી આપે એવા શુભ કર્મોથી જો દેવાયુષ્યનો બધ કર્યો હોત તો તે ગતિમાં સુખ ભોગવત પરતુ એ શુભ પુદગલોને પણ નિર્જરી આત્મસ્થ રાખનાર શુક્લ ધ્યાને ચડતા—તેના પહેલા અને બીજા પાયામા રહેતા એ જ ભવમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે માટે સામાયિકના પરમ જિજ્ઞાસુએ કષાય પૂર્વ કર્મના યોગે અશુભમાથી શુભ અધ્યવસાયમા અને શુભમાથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરવો કે જેથી સામાયિકવડે શ્રી વીરે કેવળ જ્ઞાનાદિ અનતચતુષ્ટ્ય પ્રાપ્ત કર્યાં તે આપણામા પણ પ્રગટ થાય

૧

દઢપ્રહારી

[સમભાવ]

કેટલાય દિવસના મહાપરાણે એક બ્રાહ્મણના ચાર છોકરા ખીર ખાવાને ભાગ્યશાળી થયા હતા. ખીર થઈ અને જેવી ભાણામાં પીરસાણી કે તેને ત્યાં જ ચોરોની ધાડ આવી પહોંચી ચોરો ઘરમાં પેસી ચારે ખૂણા તપાસી વળ્યા આ વખતે બ્રાહ્મણ નદીએ નાહવા ગયો હતો એટલે ચોરને રોકનાર કોઈ મળ્યું નહિ પરંતુ ત્યાંથી કશું મળ્યું નહિ એટલે તેઓ પાછા ફર્યાં ત્યાં તેમણે બે નાના છોકરાને ખીર ખાતા જોયાં. ચોરોને ભૂખ લાગી હતી એટલે ખીરના ભાણા ઉપર તરાપ મારી અને ખીર લૂંટવી ખાવા લાગ્યા.

એટલામાં ગામમાં ચોર આવવાની ખબર પડતાં બ્રાહ્મણ ઘેર પાછો ફરતો હતો તેણે પોતાને ત્યાં ધાડ પડવાના સમાચાર સાંભળ્યા આથી તે ક્રોધે ધૂંધવાઈ કમાડ આડે રાખવાનું ભોગળ હાથમાં લઈ ઘરભણી દોડ્યો

આવી રીતે બ્રાહ્મણને વિકરાળ સ્વરૂપમાં આવતો જોઈ ચોરોએ

તેનો સામનો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને બાર બારને ઠેકાણે રહી બાજુ આવી પહોંચ્યો અને ચોર સાથે લડવું તેણે શરૂ કર્યું

લડતા લડતા બ્રાહ્મણે એવી બહાદુરી બતાવી કે ભોગળ વડે એક બે ચોરને જમીન દોસ્ત કર્યા. આ જોઈ બીજા ચોરો નાસી ગયા પરંતુ એક ચોર કે જે બધા ચોરનો નાયક હતો તે આગળ આવી ઊભો, અને બ્રાહ્મણ સામે તરવાર ઉગામી એવો તો જોરથી ફટકો લગાવ્યો કે ભોગળ ભોગળને ઠેકાણે રહ્યું અને બ્રાહ્મણના બે કકડા થઈ જમીન ઉપર તરફડવા લાગ્યા.

ચોર પોતાનું પરાક્રમ બતાવી જતો હતો એટલામાં તે જ બ્રાહ્મણના ઘરની ગાય વચ્ચે આવીને ઊભી 'વળી કયાં આ નડતર આવ્યું' એમ વિચારી ક્રોધે ભરાઈ બીજા ઘા વડે તેનો છુંદો કીધો અને પોતાનો માર્ગ મોકળો કર્યો

પરંતુ એટલામાં તે બ્રાહ્મણની પૂર્ણ માસવાળી ગર્ભવતી સ્ત્રી વચ્ચે આવી ઊભી. ચોરને તો પોતાનો માર્ગ નિષ્કંટક બનાવવો હતો એટલે બમણા જોરથી ત્રીજો ઘા સ્ત્રી ઉપર કર્યો ઘા પડતાં ન પડતા સ્ત્રી તેમજ તેના ગર્ભના બે કટકા થયા અને તે નીચે તરફડવા લાગ્યા

પણ આ દૃશ્ય કંઈક જુદી જ જાતનું હતું સ્ત્રીના બે કટકા અને તેમાં ય તેના ગર્ભના બે કટકાનો તરફડાટ ચોરથી ન જોઈ શકાયો. તેનું હૃદય દયમયી ઉઠ્યું તે વિચારવા લાગ્યો અરે! આ નિર્દોષ બાળકને મેં કયાં માર્યો. તેના મા બાપ અને ગાય હું નાસી ન જઉં એટલા માટે મારે મારવા પડ્યા હતા પણ આ નાનકડું બાળક તેનો શો દોષ! મારાથી આ નિર્દોષની હત્યા થઈ' આમ વિચારતા તેની દૃષ્ટિ ચારે બાજુ ફરી વળી એક બાજુ મા અને તેના બાળકના કકડા, બીજી બાજુ ગાયના બે ભાગનો તરફડાટ અને ત્રીજી બાજુ બ્રાહ્મણના શરીરના બે કકડામાંથી વહેતી લોહીની નદી તેમજ તેની પાસે તેમના ગભરાયેલાં નાના છોકરાને વિલાપ કરતાં જોઈ દયાના એક નાના સરીખડા ઝરાએ તેના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો.

તેનું ક્રૂર હૃદય સૂર્યના પ્રખર તાપમાં હિમાલયમાથી પથ્થર જેવો બરફ ઓગળે તેમ ગળવા લાગ્યુ

ધીમેધીમે તે વિચારશ્રેણીમા આગળ ધપવા લાગ્યો ' બળ અજ માવવાનું સ્થાન ન મળતા આજે મને આ ચાર ઘોર પાપ કરવાની કયાથી મતિ સૂઝી બ્રહ્મહત્યા સ્ત્રીહત્યા બાળહત્યા અને ગૌહત્યા આવા મહાપાપથી હવે નિવૃત્તિ શી રીતે મળે ? આમ વિચારતા તેનો આત્મા અતિશ્લિષ્ટ પ્રાણાતિપાતરૂપી કાદવમાથી નીકળવા લાગ્યો

આમ કેટલાય વિચારોરૂપી વમળમા ગૂચવાતા ઉતાવળથી તે પોતે લૂટેલ કુશસ્થલ નગરની બહાર પૂર્વ દરવાજે આવી પહોચ્યો.

થોડે દૂર ગયો પણ પાછો વિચારના મોટા ભ્રમરમા સપડાયો તેમાથી નીકળવાને મહાપ્રયત્ન કરતાં છેવટે તેણે નક્કી કર્યું કે મારા આ પાપને ધોઈ નાખવાને માટે જ્યાસુધી આ ગામના લોકો મારા પાપ સભારી આપશે ત્યા સુધી હું આહારાદિનો ત્યાગ કરી આ ગામના કોટની પાસે જ ધ્યાનમુદ્રાએ રહીશ ' અને એ પ્રમાણે ભાવ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી તે ગામની પાસે ઊભો

બીજે દિવસે ગામના લોકોએ જ્યારે એને જોયો ત્યારે તેઓએ આ બ્રાહ્મણ અને તેની સ્ત્રીનો ઘાતક છે, આ ચોર છે અત્યારે એ યોગી બગભગત થઈ ધ્યાનમા ઊભો છે એમ જુદી જુદી જાતના ઉક્તિઓની નવાજેશ કરતા ધૂળ, પથ્થર અને તિરસ્કારનો વર સાદ વરસાવ્યો

આવી રીતે દોઢ માસ જતા હમેશા ચીડવીને–શિક્ષા કરીને લોકો કટાળી ગયા એટલે પેના ભાવમુનિએ સ્થાનાતર કરી દોઢ માસ સુધી પશ્ચિમ દોઢ માસ સુધી ઉત્તર અને દોઢ માસ સુધી દક્ષિણ દરવાજે કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ કાળ વ્યતીત કર્યો

હવે કેટલાક લોકોને આ ભાવ મુનિ માટે–જે મુનિ ૭ ૭ માસથી આહાર નહોતા લેતા તેમને માટે માન ઉત્પન્ન થયુ એટલે

ચોરનો નાયક [ભાવ મુનિ] વહોરવા ગયો પરંતુ હજુ કેટલાક લોકોથી તેના પાપ વિસરાયા નહોતા તેથી 'તું તો અમારું ધન લૂંટી જનાર છે' 'તું તો લુચ્ચો છે' એવા જુદા જુદા ગાળીપ્રદાનો દઈ લોકો તેનું પાપ સંભારી આપવા લાગ્યા આથી પોતાનો અભિગ્રહ પૂર્ણ ન થયો સમજી પાછો તે [ભાવ મુનિ] બહાર દરવાજે આવી આહાર લીધા વગર ધ્યાનમા ઊભો

૭ માસના ઉપવાસ અને લોકોના પ્રહારથી તેનું શરીર ખાલી પંજા જેવું રહ્યું માંસ કે લોહીનું નામનિશાન ન મળે ફક્ત એ ખાલી હાડપિંજરમા તેનો આત્મા તગતગી રહ્યો પરંતુ જે આત્મા ચોરની અવસ્થામા પિંજરામા પુરાયેલો હતો તે જ આત્મા એ પિંજરાને-અશુભ કર્મોને તોડી ફોડીને બહાર આવવા શક્તિમાન થયો. ૭ મહિનામાં તેણે કેટલાક અશુભ કર્મો ભોગવી લીધા અને બાકીના કર્મોનો શુભ અધ્યવસાયે ચકનાચૂર ક્ષય કરી કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હવે તે ચોરના નાયક મટી આખા જગતના નાયક થયા પરંતુ બાહ્ય દેખાતું આ શરીર ફેરા થઈ જવાથી તેમનો આત્મા નવો દેહો ન આઉ ફ્રમ ન પાણ જોણીઓ સાદ થણતા તેસિં [એવી] સ્થિતિએ પહોંચી ગયા

× × ×

આ ચોર તે કોઈ એક નગરીનો બ્રાહ્મણ હતો પરંતુ ખોટે રસ્તે ચડી જવાથી લોકોએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો. એટલે તે ત્યાથી એક જંગલમા જઈ ચોરની પલ્લીમાં રહ્યો તેની ચાતુરીથી તેમજ બાહુબળથી પ્રસન્ન થઈ ચોરના નાયકે તેને પોતાના પુત્ર તરીકે રાખ્યો. કાળાન્તરે ચોરનો નાયક મરી જવાથી તેના સ્થાને આ બ્રાહ્મણ આવ્યો તેણે જ એક દિવસ કુશસ્થળ નામના ગામમાં એક બ્રાહ્મણને ઘેર ચોરી કરવા જતાં તેમા ન ફાવવાથી ચારના જીવ લીધા અને પાછળથી ભાવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું આજે તો તેમનું નામ પ્રાતઃસ્મરણીય થયું છે

જૂના ચોરના નાયકે ઘણી વખત તેની પરીક્ષામા જોયેલું કે એ બ્રાહ્મણના એક જ ઘાથી સામી ગમે તેવી કઠણ વસ્તુ હોય તોપણ તેના બે કટકા થતા આથી તેણે તેનું નામ દઢપ્રહારી રાખેલું એક જ ઘાથી તેણે બેના જીવ લીધા હતા અને એક જ ઘાથી પોતાના સકળ કર્મોનો નાશ કરી તેમણે પોતાનું નામ સાર્થક કર્યું

વદન હો અમને પણ એવા અમારા ઘાતી કર્મો ઉપર દઢ પ્રહાર કરતાં શિખવનાર અને સર્વ જીવોમાં સમભાવે રહી કેવલશ્રીને વરનાર એ મુનિવર દઢપ્રહારીને !

૨

મલ્લિ[1]

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના સાતમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના આઠમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જમ્બુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યુ

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા

'વિદેહની રાજધાની મિથિલામાં કુંભ નામે રાજા હતો તેને પ્રભાવતી રાણી તથા મલ્લિ નામની પુત્રી અને મલ્લદિન્ન નામે પુત્ર હતાં મલ્લિ રૂપ લાવણ્ય અને યૌવનથી સર્વોત્કૃષ્ટ હોવા છતા કુમારી અને આજીવન કૌમારવ્રત પાળવાનો તેનો સંકલ્પ હતો તે અનુસાર રાજકુમારી હોવા છતાં તેની રહેણી કરણી અને ખાનપાન બ્રહ્મચર્યને અવિરોધી એવા સાદા હતાં

એ સમયે કોશલમાં પડિબુદ્ધિ અંગમાં ચંદચ્છાય, કાશીમાં શંખ કુણાલમાં રૂપ્પિ, કુરુમાં અદીનશત્રુ અને પંચાલમા જિતશત્રુ નામે રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા

---

૧ જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ. પૃ ૭૦ અનુવાદક પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ દોશી

કોશલના રાજાએ પોતાના મંત્રી સુબુદ્ધિ પાસેથી અંગના રાજ ચંદ્રચ્છાયે ચંપાના વહાણવટીઓ પાસેથી કાશીના શંખરાજાએ સોનીઓ પાસેથી કુણાલના રૂપ્પિએ પોતાના વર્ષધર પાસેથી કુરુન અદીનશત્રુએ એક ચિતાગના ચિત્ર ઉપરથી અને પંચાલના જિતશત્રુએ પોતાની રાજધાનીમાં આવેલી એક તાપસી પાસેથી મલ્લિના અપૂ લાલિત્યની કીર્તિ જાણી[1] તે બધાએ તે રાજકુમારી તરફ આકર્ષ થઈને તેનું માગું કરવા પોતપોતાના દૂતો કુંભરાજા પાસે મોકલ્

રાજા કુંભ પાસે આવીને દૂતોએ પોતપોતાના રાજાઓની માગણ કહી મળાવી પરંતુ કુંભે તે બધાને નકારમા જવાબમા વાળ્યો

આ માગાની વાત કુમારી મલ્લિ પાસે પણ પહોંચી તેણે વિચ કે એ બધા રાજાઓ જરૂર ગુસ્સે થઈને તેના બાપ ઉપર ચડ કરશે માટે તે બધાને શાંત કરી પ્રેમશીલ બનાવવા માટે તેણે એ યુક્તિ ગોઠવી

પોતાના મહેલના એક સુંદર અને વિશાળ ઓરડાની મધ્ય તેણે પોતાની એક આબેહૂબ સુવર્ણમૂર્તિ મુકાવી તે મૂર્તિ અંદરથી પો હતી અને તેના માથા ઉપર કમળવાળુ એક ઢાંકણું હતું એ મૂર્તિ જોતાજ સાક્ષાત મલ્લિ પોતે જ ઊભી હોય તેવો ભાસ થતો

રાજકુમારી તે મૂર્તિના પેટમાં રોજ સુગંધી ખાદ્યો નાખ કરતી તેમ કરતા કરતાં જ્યારે તે મૂર્તિ પૂરેપૂરી ભરાઈ ગઈ ત તેણે પેલું કમળવાળું ઢાંકણું તેના ઉપર મજબૂત રીતે મેમાડી દીધુ

આ તરફ તેના રાજાઓએ દૂતોએ આણેલા જવાબ સાંભ ખૂબ ગુસ્સે થઈ કુંભ ઉપર ચડાઈ કરવાનો વિચાર કર્યો એ જાણ કુંભે પણ યુદ્ધની તૈયારી કરવા માંડી યોગ્ય દિવસમાં બન્ને પક્ષ વ એક ભયંકર યુદ્ધ થયુ પણ કુંભ એકલો હોવાથી તેમા ફાવી શ નહિ છતાં હતાશ થયા વિના તેણે તે યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યું અને દરમ્યાન ભેગી મળવામાં આવેલા તે પ્રબળ શત્રુઓ ઉપર વિ કેમ કરીને મેળવવો તેની ઉદ્વેગ સાથે ચિંતા કરવા લાગ્યો

[1] જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ પૃષ્ઠ ૨૨૩-૨૨૬

આ બાજુ મનુષ્યોનો સંહાર કરનારુ તે ભયંકર યુદ્ધ જોઈને મલ્લિએ પોતાના પિતાને વિનતિ કરી કે મારે ખાતર આવી ખૂન ખાર લડાઈ લડાવવાની જરૂર નથી તમે તે બધા રાજાઓને એકવાર મારી પાસે આવવા દો તો હું જરૂર તેમને સમજાવીને શાંત પાડીશ

રાજા કુભે 'રાજકુમારી મલ્લિ તમને બધાને મળવા ઇચ્છે છે' એવો સંદેશો દૂત મારફતે તે રાજાઓને પહોંચાડયો રાજાઓએ આથી સંતુષ્ટ થઈને પોતાનું સૈન્ય રણક્ષેત્રમાંથી પાછુ ખેચી લીધુ

હવે જે ઓરડામાં મલ્લિની સુવર્ણમૂર્તિ ગોઠવેલી હતી તે ઓરડામાં જ તે બધાને લઈ જવામા આવ્યા. રાજાઓ તે મૂર્તિને જ મલ્લિ સમજી તેના રૂપમા વધી વધારે લુબ્ધ થયા ત્યારબાદ વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થઈને રાજકુમારી મલ્લિએ તે ઓરડામા પ્રવેશ કર્યો ત્યારે જ રાજાઓને ભાન આવ્યુ કે આ મલ્લિ નથી પણ મૂર્તિ જ છે ત્યા આવીને પોતાનું આસન લેતા રાજકુમારીએ મૂર્તિ ઉપરનું ઢાંકણુ ખોલી નાખ્યુ

ઢાંકણું દૂર થતા જ એ રથી નીકળતી તીવ્ર દુર્ગંધથી આખો ઓરડો એક મ ભ ઈ ગયો અને રાજાઓએ અકળાઈને પોતાને નાકે પોતાના ખેસ ઢાંકયા તેમને તેમ કરતા જોઈ ને મલ્લિ નમ્ર ભાવે બોલી

હે રાજાઓ! તમે તમારા ખેસ તમારે નાકે કેમ ઢાંકયો? જે મૂર્તિનુ સૌન્દર્ય દેખી તમે લુબ્ધ થઇ હતા તેજ મૂર્તિમાંથી આ દુર્ગંધ નીકળે છે

મારુ સુંદર દેખાતું શરીર પણ તે જ પ્રમાણે લોહી રુધિર થૂક મૂત્ર અને વિષ્ટા એમ અનેક પ્રકારની ઘણા ઉપજાવે તેવી વસ્તુઓથી ભરેલુ છે તેમાં જતી સારામા સારી સુગંધવાળી કે સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ પણ દુર્ગંધરૂપ વિષ્ટા બનીને બહાર નીકળે છ તો પછી આવી દુર્ગંધથી ભરેલા અને વિષ્ટાના ભંડારરૂપ આ શરીરના બહા સૌંદર્ય ઉપર કયો વિવેકી પુરુષ મુગ્ધ થાય?"

મલ્લિની આ માર્મિક વાણી સાંભળીને તે રાજાઓ શરમાઈ ગયા અને પોતાનું અંતર ખોલી અધોગતિના માર્ગમાંથી બચાવનાર મલ્લિને કહેવા લાગ્યા "હે દેવાનુપ્રિયે ! તું જે કહે છે તે તદ્દન ખરું છે અમે અમારી ભૂલને કારણે અત્યંત પસ્તાઈએ છીએ "

ત્યારબાદ મલ્લિએ તેમને ફરીથી કહ્યું "હે રાજાઓ ! મનુષ્યના કામસુખો આવા દુર્ગંધયુક્ત શરીર ઉપર જ અવલંબેલાં છે વળી તેનું બાહ્ય સૌંદર્ય પણ સ્થાયી નથી જ્યારે તે શરીર જરાથી અભિભૂત થાય છે ત્યારે તેની કાંતિ વિવર્ણ થઈ જાય છે ચામડી જાય છે મુખમાંથી લાળ દદડે છે અને આખું શરીર હાલતાં ચાલતાં થરથર કંપે છે તો હે દેવાનુપ્રિયો ! એ પ્રકારના શરીરથી નીપજતાં કામસુખોમાં કોણ આસક્તિ રાખે અને તેમાં મોહ પામે ?

હે રાજાઓ ! મને આ પ્રકારના કામસુખોમાં જરા પણ આસક્તિ નથી મેં એ સર્વ સુખો તજીને દીક્ષા લેવાનું તથા આજીવન બ્રહ્મચારી રહી સંયમનું પાલન કરી ચિત્તમાં રહેલ કામ ક્રોધ વગેરે અસદ્‌વૃત્તિઓને નિર્મૂળ કરવાનું નક્કી કર્યું છે આ વિષે તમારો શો વિચાર છે તે મને કહો "

આ વાત સાંભળી રાજાઓ અતિ નમ્રભાવે બોલ્યા "હે મહાનુભાવ ! તારું કહેવું ખરું છે અમે પણ તું જેમ કરવા ધારે છે તેમ કામસુખો તજી પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર છીએ "

મલ્લિએ તેમના વિચારને અનુમોદન આપીને તેમને એકવાર પોતાની રાજધાનીમાં જઈ પોતાના પુત્રોને રાજ્યભાર સોંપી તેમની અનુમતિ લઈ પાછા પોતાની પાસે આવવાનું કહ્યું

આટલું નક્કી કર્યા બાદ તે આ બધા રાજાઓને લઈને પોતાના પિતા પાસે આવી ત્યાં તે રાજાઓએ પોતે આપેલા ત્રાસ બદલ કુંભરાજાની ક્ષમા માગી કુંભે પણ તે બધાનો યથેષ્ટ સત્કાર કરી તેમને પોતપોતાની રાજધાનીઓ પ્રત્યે વિદાય કર્યા

તે રાજાઓના ગયા બાદ મલ્લિએ પ્રવ્રજ્યા લીધી ને રાજકુમારી તરીકે જ ગામેગામ ફરવા લાગી, તથા ભિક્ષા વડે મળતા લુખાસુકા અન્નવડે પોતાનો નિર્વાહ કરવા લાગી તેનું આ જાતનું સામર્થ્ય જોઈને બીજી અનેક સ્ત્રીઓ પણ તેની પાસે દીક્ષિત થઈને એ માર્ગે વળી.

પેલા રાજાઓ પણ પોતપોતાની રાજધાનીઓમા જઈ, પોતાના પુત્રોને કારભાર સોંપી મલ્લિ પાસે આવ્યા અને પ્રવ્રજિત થયા

મલ્લિ તીર્થંકર થઈ અને મનુષ્ય સમાજના ઉત્કર્ષ માટે વધારે ને વધારે પ્રયત્ન કરવા લાગી એ પ્રવૃત્તિમાં પેલા છ રાજાઓ પણ તેના આજીવન સહચારી થયા

આ પ્રમાણે મધ્યદેશમા વિહાર કરતી મલ્લિએ પોતાનું અંતિમ જીવન બિહારમાં આવેલા સમ્મેત પર્વત ઉપર વિતાવ્યુ અને અજરામરતાનો માર્ગ સાધ્યો

"જંબુ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સ્ત્રીજીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો વિકાસ આ અધ્યયનમા વર્ણવેલો છે જે મે તમને કહ્યો " એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા[1]

---

1 'મલ્લિ' વાળી વાર્તામા બાહ્ય સૌંદર્યવાળા શરીરમા કેટલી ગંદકી રહેલી હોય છે એનું દર્શન કરાવી વૈરાગ્યની પ્રેરણા કરી જ છે પણ ખરું સુરમાં કહે છે તેમ એ વાર્તામા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સ્ત્રી જીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો વિકાસ બતાવ્યો છે કેમકે રૂપવતી રાજકન્યા મલ્લિએ પોતાના પર આસક્ત થયેલા અને પોતાના પિતા સામે લડવા ચડેલા રાજકુમારોને યુદ્ધમાથી તો ઉગાર્યા જ પણ તે ઉપરાંત તે રાજપુત્રોને ભોગ વિલાસ છોડાવી બધાને અજરામરતાના માર્ગમા પોતાના આજીવન સહચારી બનાવ્યા સ્ત્રીઓનું રૂપ લાવણ્ય અને એમનું કોમળતા માણસને કે પતિત સ તરફ લઈ જવાવાળી પાડે છે પણ જો એ સૌંદર્ય પોતે શુદ્ધ અને પવિત્ર હોય તો એ જ કોમળતાને લીધે દયાભાવ કેળવી પુરુષને વિષયનિર્મુખ કરી શકે છે અને સદાચાર તરફ દોરી શકે છે

ઉપોદ્ઘાતમાથી
કાકા કાલેલકર

૩

પ્રત્યાખ્યાન

'અહો ! આ મા દીકરાને ધન્ય છે કે કોઈ દિવસ એક પણ વ્યાખ્યાન નથી ચૂકતા' લોકો ચારે મુખે હમેશા વખતસર સાભળવા આવતા એક મા દીકરાની પ્રશસા કરતા હતા

મા વિધવા હતી, અને તેને એક જ પુત્ર હતો મા અને પુત્ર એ આખાય ગામમા સૌંદર્યના પુતળા હતા માનુ નામ હતુ રતિ, જ્યારે પુત્રનુ નામ મ ન એક એકથી બ ને ચડિયાતા રતિને જોતા કામદેવની પત્ની રતિ વિસરાય અને મ નની પાસે કામદેવ પોતે ઝખવાણો પડી જાય તેઓ બન્ને સાથે હરરોજ વ્યાખ્યાન સાભળવા આવતા અને વ્યાખ્યાન પૂરુ થતા બન્ને સાથે ઊઠીને કોઈની સાથે કાઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર ચાલ્યા જતા આ પ્રમાણે લોકોને તેમના ધર્માનુરાગથી તેમના પર ભાવ ઉત્પ ન થયો હતો પણ હવે તો આચાર્ય મહારાજને પણ તેમનાપર સદ્ભાવ થયો.

એક દિવસ મહારાજશ્રી વ્યાખ્યાન આપતા હતા તેમા બ્રહ્મચર્યનો વિષય આવ્યો મહારાજશ્રીએ તેના ઉપર ખૂબ જ વિવેચન કરતા આધ્યાત્મિક તેમજ સાસારિક દૃષ્ટિએ તેના ફાયદા જણાવ્યા

વ્યાખ્યાન પૂરુ થતાં એકેએક માણસ ઊઠીને ચાલ્યું ગયું પરંતુ પેલા મા અને પુત્ર-રતિ અને મદન બન્ને બેસી રહ્યાં. જ્યારે બધા લોક જતાં રહ્યા ત્યારે તે બન્ને મહારાજ પાસે આવ્યાં અને વંદન કરી તેમની સામે બેઠાં. ધીમે રહી તે પુત્રે કહેવાનું શરૂ કર્યું 'મહારાજ! આજે હું એક વાત તમને કહેવા આવ્યો છુ એ વાત સાભળી તમે આશ્ચર્યમા પડશો અને એ વાતના નાયક માટે જેટલો અત્યારે તમને સતોષ છે તેટલો જ અસંતોષ થશે પરંતુ હવે તો તમે તેમાંથી તેને તારશો કે કાંતો તેને મારશો આજે તમારુ બ્રહ્મચર્ય ઉપર વ્યાખ્યાન સાંભળી હું ખૂબ જ ઊંડા વિચારમા પડી ગયો છુ તમે કહ્યુ કે પરસ્ત્રી, વેશ્યા વગેરે સાથે વિહાર કરનાર તો દુર્ગતિ પામે છે એ તો ખરુ, પરંતુ પોતાની સ્ત્રી સાથે રમણ કરનાર ઉપોરે ચોરાશી લાખ જીવ યોનિમાં રખડે છે જ્યારે હું કેટલાય ભવ આ સસાર સમુદ્રમા રખડીશ કારણકે હું તો મારી માતા સાથે વિહાર કરુ છુ 'યુવાન પુત્ર ઊંડી ઊંડી કેટલીય વેદનાથી હૃદય મથન કરતો કરતો ત્રૂટક ત્રૂટક મનોવેધક ભાષામા તણુખા વેરવા લાગ્યો તેની તરુણ મા નીચુ જોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત માટે તૈયાર થઈ હોય તેમ શાત ચિત્તે એ તણુખાને ઝીલી રહી અને મહારાજ એક એક ઝરતા તણુખે વધુને વધુ સ્તબ્ધ બનતા ગયા

એ મહા ઘોર પાપમાંથી છૂટવાનો કોઈપણ ઉપાય છે?" યુવાને ગળગળા થતાં આટુ રાખ્યું

મહારાજશ્રીએ ખૂબ જ પણ એક જ ક્ષણમાં વિચારીને કહ્યુંઃ 'ભાઈ! તેમાથી બચવાનો ઉપાય છે પણ તમારાથી નહિ બની શકે '

'શો ઉપાય છે તે ત્યારે મને કહો ' આતુરતાથી યુવાને એકદમ પૂછ્યુ 'તે ગમે તેવો દુષ્કર હશે છતા પણ હુ તે ઉપાય કરીશ.' માતાએ ધીમે રહીને સાદ પૂર્યો

મહારાજશ્રીએ કહ્યું 'તો તમે કાલે એક ખાદીનો કકડો

લાવજો તેને એક વાસણ ઉપર બરાબર બાંધીને મારા આસન નીચે મૂકી તમે વ્યાખ્યાન સાંભળવા બેસજો. પૂર્વ વ્યાખ્યાન પૂરૂ થતા પછી અને ઉત્તર વ્યાખ્યાન શરૂ કરૂ તે પહેલા તમે તમારી વાત બધા લોકોની સમક્ષ કહી સંભળાવજો પરતુ કહી સંભળાવ્યા પછી એ સાચવવાનું કે બધા નિંદા કરે છતા તમે કોઈપણ માણસની નિંદા ન કરશો અને સમભાવે રહી એ નિંદાને સહન કરજો. આથી જેટલી તમારી નિંદા થશે તેટના તમારા કર્મો ખપ્યે જશે અને ખાદીના કકડામાં રહેના કાણા પુરાતા જશે જેટના કાણા બાકી રહે તેટલા ભવ તમારે કરવાના બાકી રહ્યા એમ સમજજો '

મહારાજને વાંદીને તેઓ ઘેર ગયા બીજે દિવસે મહારાજશ્રીએ કહ્યા મુજબ ખાદીનો અમુક માપનો કકડો લાવી સૌથી પહેલા વ્યાખ્યાનશાળાએ આવી તેને વાસણ ઉપર બાંધી મહારાજશ્રીના આસન નીચે મૂકી દીધો અને તેઓ વ્યાખ્યાન સાંભળવા બેઠા ધીમે ધીમે બીજા માણસો પણ આવવા લાગ્યા અને આખી વ્યાખ્યાનશાળા ચિકાર ભરાઈ ગઈ,

મહારાજશ્રીએ વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું અને પૂર્વ ભાગ પૂરો પણ કર્યો ઉત્તર ભાગ શરૂ કરે તે પહેલા પેનો યુવાન પુત્ર ઊભો થયો લોકો આથી આશ્ચર્ય પામ્યા જે કોઈ દિવસ કોઈની સાથે કાંઈ ન બોલે કે ચાલે તે આજે શું કહે છે તે સાભળવાને બધાએ પોતાના કાન સરવા કર્યા યુવાને થોડીવાર ઊભા રહી ધીમે ધીમે બોલવાનું શરૂ કર્યું

નિષ્કારણ કરુણાળુ પ્રભુ મહાવીરના પ્રતિનિધિરૂપ પૂજ્ય મુનિમહારાજ મારે આજ કાંઈક કહેવું છે માટે તે કહેવાની મને અનુજ્ઞા આપો '

મહારાજશ્રીએ શ્રોતૃપરિષદ પર નજર કરી તેમના મનોભાવ ઉપરથી બધાની સંમતિ સમજી તે યુવાનને બોલવાની રજા આપી

વિનોકનાથ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના પ્રતિનિધિ રૂપ પૂજ્ય મુનિમહારાજશ્રી અને આત્મપ્રિય સુશીલ બહેનો તથા સુજ્ઞ બાધવો ! યુવાને જે વસ્તુ પોતાને કહેવાની હતી તે કહેવાની શરૂઆત કરી 'વધારે તો નહિ પણ ટૂકા શબ્દોમા જ એક વાત આજે તમને કહેવા ઊભો થયો છુ એ વાત એટલી તો ઘોર પાપથી ભરેલી છે કે જેનું સ્મરણ કરતા મારુ હૃદય કપે છે જ્યારે તેને સાંભળતા તમારુ હૃદય પણ હૃદયમાથી ઊઠશે'

લોકોની સાંભળવાની આતુરતાથી આખા ઉપાશ્રયમા શાતિ પથરાઈ

આપણે સર્વ લગભગ હમણાં બ્રહ્મચર્યનાં નરકગામી કટુ ફળો અને બ્રહ્મચર્યનાં સ્વર્ગના મિષ્ટ તેમજ મોક્ષના અમૃત ફળો વિષે કેટલાક દિવસથી સાંભળીયે છીએ એના પરિશિષ્ટ રૂપે હું આ વાત કહું છુ

એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ કે જેને માટે તમને ખૂબ માન છે, અને જે તમારા નિકટના સહવાસી છે તેઓ નથી પરસ્ત્રી કે પર પુરુષ વિધવા કે વિધુર નથી કુમારિકા કે કુમાર કે પતિ કે પત્ની પણ સગા માતા પુત્ર છે તેમની વચ્ચે અબ્રહ્મચર્ય અસભવિત છે તે પણ સભવિત થયેતું જોઈ મને બહુ જ કપારી છૂટે છે ' યુવાનનો સાદ ગળગળો થવા લાગ્યો 'આવી રીતે માતા અને પુત્ર પરસ્પર અબ્રહ્મ સેવી અઘોર પાપમાં પડનાર તમારી સર્વની વચ્ચે જ છે અને તે આ હું તથા આ મારા માતા '

શબ્દો પૂરા બોલાયા કે ન બોલાયા ત્યાં તો આખો ઉપાશ્રય ગાજી ઊઠ્યો ચારે બાજુ તેને માટે તેમજ તેની માને માટે ધિક્કાર અને ફિટકારના શબ્દો સભળાવા લાગ્યા. છતા આ બાજુ મા અને પુત્ર ફિટકાર માટે પોતે યોગ્ય જ છે એમ સમજી નિંદાની વૃષ્ટિના વરસાદને સહન કરી રહ્યા

મહારાજશ્રીએ તેના ઉપર એક પણ શબ્દ ન બોલતાં ઉત્તર વ્યાખ્યાન શરૂ કરી દીધુ અને પૂરૂ પણ કર્યું પણ આજે ઉપાશ્રયમાં દરરોજના જેવી શાંતિ ન હતી ધીમે ધીમે ગરબડાટ થયે જ જતો હતો કોઈ એ વ્યાખ્યાન સાંભળવામાં રસ ન બતાવતાં આ દીકરાની નિંદા કરવામાં જ આત્માની ઉન્નતિ ગણી વ્યાખ્યાન પૂરુ થતાં લોકો તે બન્ને ઉપર ધિક્કારની લાગણીનો વરસાદ વરસાવતા ઘેર ચાલી નીકળ્યાં

લોકોના ગયા પછી આ દીકરો મહારાજ પાસે આવ્યા તે વખતે આચાર્ય મહારાજે પેલું કપડુ કાઢીને જોયુ તો બે કાણાં સિવાય બધાં કાણાં પુરાઈ ગયેનાં આ જોઈ તેમણે કહ્યુ આજે તમારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત તમે બરાબર કરેલુ છે, અને તેથી તેમાંથી તમે નિવૃત્ત થયા છો પરંતુ આ સભામાં સુશીલા નામની એક સ્ત્રી અને સુમન નામનો એક પુરુષ એવા હતા કે જેને તમારી કમૂલાતથી ભારે આનંદ થયો અને તમારી નિંદા ન કરતાં તમારા પ્રાયશ્ચિત્ત બદલ તમને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા એટલા માટે આ બે કાણાં બાકી રહ્યાં છે જે એમ સૂચવે છે કે હવે બે જ ભવ તમારે કરવાના બાકી રહ્યા છે ’

યુવાનના હૃદયમાંથી ઝપાટાબંધ એક વિચાર સરી ગયો પ્રાય શ્ચિત્તથી ત્યારે શું શું નહિ બનતું હોય! ધન્ય છે ગુરુ મહારાજને કે જેમણે મને આ ઉપાય બતાવ્યો અને ધન્ય છે એ જૈનધર્મને કે જેમા આવા ઘોર પાપમાંથી મુક્ત થવાને માર્ગ છે ’

પદો

૧

પ્રભુમમત્વ

ત્હને હું મારા જીવનનો પ્રાણ કરી રાખું,
હે નાથ ! રાખ એટલું મમત્વ માત્ર મારૂં   ત્હને.
હે નાથ ! જેથી દશે દિશામાં હું ત્હને જ ભાળું,
હે નાથ જેથી વસ્તુ વસ્તુમાં ત્હને પિછાણું.   ત્હને.
હે નાથ ! તારી ઇચ્છાને આધીન થાઉં
હે નાથ ! બાહુ પાશવડે હું થકી બંધાઉં   ત્હને.
ત્હને હું જેથી કે પ્રકારેય નહિ છાંડું
હે નાથ ! રાખ બંધન એ પ્રેમતણું મારૂં   ત્હને.

કવીવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

૨

આંતર વિકાસ

૧

અંતર મમ વિકસિત કરો અતરતર હે
 નિર્મળ કરો ઉજ્જ્વલ કરો સુંદર કરો હે અંતર
જાગૃત કરો ઉદ્યત કરો નિર્ભય કરો હે,
 મગળ કરો નિરતમ, નિ સંશય કરો હે અંતર
યુક્ત કરો હે સવાર સંગે મુક્ત કરો બંધ હ
 સચાર કરો સકળ કર્મે શાન્ત તુમાર છદ હે અંતર
ચરણ પદ્મે મમ ચિત્ત નિસ્પદિત કરો હે,
 નંદિત કરો નંદિત કરો નંદિત કરો હે અંતર

કવીવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

૩

પ્રભુ પ્રસાદી–ભક્તને

[ગઝલ]

ત્હને જો પ્રાણથી પ્યારો પછી તારે શી ચિંતા છે,
ત્હને જો પ્રેમથી ભેટુ પછી તારે શી બાકી છે –ત્હને
ત્હને જો આખનો તારો, પછી તારે શુ જોવુ છે
હૃદયનો રામ જો હું છુ પછી તારે શિ. મરવુ છે –ત્હને.
સ્તવનમાં સ્તુત્ય જો હું છુ પછી તારે શુ સ્તવવુ છે,
શ્રવણમાં શ્રાવ્ય જો હું છુ પછી તારે શુ સુણવુ છે –ત્હને
વચનમાં વેદ જો હું છુ, પછી તારે શુ વદવુ છે
ધ્યાનમાં ધ્યેય જો હું છુ પછી તારે શુ ધ્યાવુ છે –ત્હને.

જ્ઞાનમા જ્ઞેય જો હું છુ પછી તારે શુ જપવુ છે
સોહમ્માં ૐ જો હું છુ પછી તારે શુ જપવુ છે—ત્હને

ૐમા બ્રહ્મ જો હું છુ પછી તારે શુ તજવુ છે,
બ્રહ્મમા શાન્તિ જો હું છુ પછી તારે ક્યાં ભમવુ છે—ત્હને

લાલન

૪

પરમાત્માને સંબોધન

મુજ ચિત્ત વિષે તું આવી ભવે
કર ચિંતન તું તુજમાં રમશે મુજ
કર ગાન રૂડાં મુજ વાણી વિષે
વીણા થઈ તે તુજને સ્તવશે મુજ
કર કાર્ય ભલા મુજ દેહ વિષે
આજ્ઞા તે તારી શિરે ધરશે મુજ
મુજ પ્રાણ જપે અજપે તુજને
સંનિધિ તેનો થઈ તું વસજે મુજ

લાલન

૫

‘યથા રૂપે વિશ્વ દર્શને’

[રાગ ધનાશ્રી]

દેખું જુદું હું આજ જગત સો–
દેખું જુદું હું આજ
દેહ જુદો મુજ રૂપ થકી છે આ સૌ દેહના સાજ જગત ૧

ઓ ધન માતા પિતા પુત્રને
ઘર કુટુંબ પરિવાર
એ પણ દેહના ધાર જગત. ૨
હું નહિ જગમાં, જગ નહિ મુજમાં
જગ જડ હું જોનાર જગત. ૩
જે ક્રિયા કરતો લાશનમાં
તેને પણ જોનાર જગત. ૪
નિશ્ચયથી શિવ વ્યવહારે જીવ,
ધ્યાને એક જણાય જગત. ૫
ક્રોડ ભવે પણ ધ્યાન વિના જીવ,
ભમતાં શિવ નહિ થાય, જગત ૬
[માટે] ઓળખ ઓળખનારને ધ્યાને,
તો ક્ષણમાં શિવ થાય જગત. ૭

લાલન

૬

આત્મ સાક્ષાત્કાર

[ગઝલ]

મને કોઈ કે'તું જગત ખોટું
તે તો મે હવે જાણ્યું
મને કોઈ કે'તું જગત સાચું
તે પણ મે હવે જાણ્યું મને. ૧

કદિ ખોટું તો મારે શું
કદિ સાચું તો મારે શું
નથી થાતું નથી જાતું,
હું માં હું સમાયો છું
અખંડ આ સ્થિર જ્યોતિમાં
નથી થાતું નથી જાતું   મને. ૨

લીલીડેલ [Lilv Dale]
અમેરિકા.
૧ જાન્યુઆરી ૧૯૦૦

સાધન

૭

વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ ।

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

મોટી તે સહુ માતૃતુલ્ય ગણું હું
છોટી ગણું પુત્રીઓ
જે હોવે સમ વર્ષમાં મુજ તણા,
તેને ગણું ભગિનીઓ
મોટા તે સહુ પિતૃ તુલ્ય ગણું હું
છોટા ગણું પુત્રો
જે હોવે સમ વર્ષમાં મુજ તણા.
તેને ગણું બંધુઓ
એવી માનવ માત્રમાં મુજ બને,
પ્રીતિ તણી વૃત્તિઓ,
આ કાળે મુજને પ્રભુ કરી કૃપા
આશિષ એવી દીઓ.

સાધન

Truth Face to Face

In me there Shines the Soul of whole
Encentring and encircling all
Twist God and man there is no wall'
Effect and cause, in me e'er roll

Lily Dale N Y U S
21st January 1900 } Lalana.

ભગવાન મહાવીરના દસ ઉપાસકો

૦-૮-૦

લેખક પંડિત બેચરદાસ

કાકા કાલેલકર—

'ઇતિહાસ સંશોધકને આ પ્રાચીન વાર્તામાંથી જૂના કાળની સામાજિક સ્થિતિ વિષે કેટલીક માહિતી અવશ્ય મળી શકે છે આ ગ્રંથમાં ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકોની અવસ્થા વિષે કેવળ ટૂંકી નોંધ છે'

જૈન દૃષ્ટિએ બ્રહ્મચર્ય વિચાર

૦-૫-૦

પંડિત સુખલાલજી ને બેચરદાસ

કાકા કાલેલકર—

'જ્યાં સુધી હું જાણું છું ત્યાં સુધી આપણી ભાષાઓમાં આ જાતનો નિબંધ આ પહેલો જ છે'
